

EESTI KIRJANDUS

1934 № 4

SISU:

- L. TOHVER: Ülevaade Akadeemilise Kirjandusühingu kümneaastasest tegevusest.
O. URGART: Eesti draama 1933.
- N. LOONE: Fr. R. Kreutzwald'i isa vabastamine pärisorjusest.
A. SAARESTE: Tallinna praegusest nimest. (5 kaardiga.)
- M. J. EISEN: Inimesseudame ja ülepea inimesliha söömine.
O. SILD: Seletus dr. P. Johanseni märkuse puhul.
H. RAUDSEPP: Mait Metsanurk — Maine ike.
H. PAUKSON: Jaan Kärner — Usutaganeja.
M. SILLAOTS: E. M. Delafield — Hukatav naine.
- O. KUKKUR: Aleksis Kallits — Haakristi ja Viisnurga vahel.
A. REISMAN: Eesti proosat ungarikeelses tõlkes.
E. ROOS: Pärtel Haliste — Klassiline haridus ja eesti kultuuri arendamise probleeme.
A. PALM: Werner Söderhjelm — Itaalia renessanss I.
A. ADSON: „Das estnische Theater“ puhul.
O. URGART: Vastuseks eelmisele.
- Eesti raamatute fildnimestik 1929. a. alates, 51. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1934 ASUTATUD 1906. XXVIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Abitoimetaja D. PALGI (arvustised).

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumis-aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Talinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

„SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Kuulutatud teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud 1—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVII (1930—1933) hinnaga 6 kr., nahkkõites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12 Tartus, tel. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

APRILL 1934

NR. 4

Ülevaade Akadeemilise Kirjandusühingu kümneaastasest tegevusest.

Meie kultuuri ja ühes sellega ka meie kirjandusliku kultuuri areng on lähedalt seotud eesti ülikooli rajamisega. Kirjanduse õppetooli asutamine ja kirjandusliku eriharidusega õppejõu ametissekutsumine töötab meie kirjanduseuurimises pööret tuua ja toobki, kuna seda ala oli seni viljeldud ainult asjaarmastajate poolt. Nüüd avaneb võimalus kirjandushuvilisele akadeemilisele noorsoole rakendada oma püüdmuste kohaselt, süveneda kirjanduslike ja metodoloogiliste küsimuste uurimisele, avastada uusi väärtusi meie kirjanduses ja jälgida edusamme välismaa kaasaegses kirjandusteaduses. Kuid siiski tuntakse tarvidust kuidagi veel lähemalt üksteist tunda, ühiselt aktuaalseid kirjanduslike probleeme arutada ja lahendada; tuntakse vajadust ühineda ja tõmmata kaasa neidki, kes senini on seisnud eemal. Tunnustatakse avalikult, et meil on tarvidus suurema kirjandusliku hariduse, rikkemaarvulise kirjandusliku intelligentsi järele. Ja aegamööda hakkab ülikooli kirjanduse-õppetooli ümber koondunud isikute keskel idanema oma, eriharrastusliku koondise mõte.

See, 1923. aasta kevadtalvest saadik õhus hõljunud mõte sai teoks aasta hiljemini, mil 12. märtsil 1924. a. kogunes üle poole saja inimese — õppejõude, kirjanikke, üliõpilasi — ülikooli V auditooriumi, kus prof. G. Suits avas mõttevahetuse uue ühingu ellukutsumise vajadustest ja eeldustest. Asutamiskoosolekule kokkutulnute poolt toonitatakse kirjanduse erilist rahvus- kui ka üldkultuurilist tähtsust. Peetakse tarvilikuks, et seda kultuuriliselt nii tähtsat, elulist ja eetilise-esteetilist ala asutaks üliõpilasringideski harrastama elavamalt ja isetegevamalt. Avaldatakse lootust, et asutatav ühing suudab äratada ja elevil hoida huvi kirjandusliku kultuuri ja selle arengu vastu, et ta suudab organiseerida laiailipillatud kirjanduskunstilisi huviseid ülikooli-noorsoo keskel.

Aga nõudlikumaidki ülesandeid asetatakse uuele ühinguale: edendada ja tõsta meie teaduslikku kirjanduseuurimist ning olla ülikooli kirjanduse-õppetooli juures saavutatud töötulemuste vahendajaks laiematesse ringkondadesse. Peale selle nähakse ühin-

gus organit, mis peab kontakti välismaise kirjandusteaduse ja selle esindajatega ning teeb enesele ülesandeks peale kirjanduse ka viimase naabrusalade (kujutava kunsti, draama jm.) tutvustamise ja nende vastu huvi äratamise.

Samal koosolekul valitakse uue ühingu esimeheks prof. G. Suits ja võetakse vastu ühingu mõtte algatajate koostatud põhikiri, milles loome Akadeemilise Kirjandusühingu (AKÜ) ülesannete kohta järgmist:

§ 1. Akadeemilise Kirjandusühingu ülesandeks on koondada kirjanduse eriharrastajaid, et isetegevalt kaasa aidata kirjandusliku huviala arendamisele ja kirjanduse teaduslikule uurimisele. Selle juures tahab Akadeemiline Kirjandusühing tähele panna ka kirjanduse esteetilisi ja kunstiajaloolisi naabrusnähtusi.

§ 2. Oma ülesande täitmiseks korraldab Ühing ettekandeid, referaate ja muid avalikke esinemisi; nõutab sihtkohast erikirjandust; avaldab oma tööalalt uurimusi; algatab tarbekorral perioodilisi väljaandeid; paneb tööle ja saadab välja stipendiaate jne.

Vastavalt neile põhimõttele on AKÜ arendanud oma tegevust möödunud 10 a. jooksul.

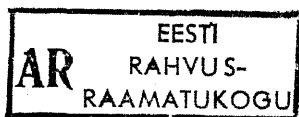
Ühingu avamiskoosolek ja ühtlasi esimene ettekandekoosolek 6. aprillil 1924. a. on kokku meelitanud aulatäie rahvast. Juba paarikuulise teotsemise järele on ühing saanud küllaldase tähelepanu osaliseks ja leidnud tunnustust laiemateski ringkondades.

Peatume veidi lähemalt ühingu tegevusel.

Algusaja suurema ettevõttega peab nimetama Kreutzwald-Jannsen-Koidula mälestusnäitust, mille korraldas vastav toimkond üliõp. S. Holbergi juhatusel pärast pikki ettevalmistusi ja väljaspool Tartut laiaulatuseliselt ettevõtetud materjalide kogumist 23. nov. — 7. dets. 1924. a. kunstikool „Pallase“ ruumides. Näitusele oli välja pandud nimetatud autoreilt käsikirju, teoste esimesi trükke, kirjavahetusi, mitmesuguseid dokumente, ülesvõtteid, mälestusesemeid ja muid isikuajaloolisi tunnismärke. Sel puhul ilmus ka AKÜ erinumbrina „Üliõpilasleht“ (nr. 1, 1925), kus muuseas kirjeldatakse selle esimese omasarnase näituse saamispalavikust ja korraldamismuredest. Näitus võeti vastu üldise tunnustusega ja külastajaidki leidis rohkesti, nii et see ettevõtte tasus end ka aineliselt.

Hiljemini on AKÜ oma esindajate kaudu tegev olnud mitmete kirjanduslike näituste korraldamisel, mille olid algatanud teised organisatsioonid. Nii korraldas ühing „Kirjanduse Nädala“ toimkonna ettepanekul 27. märtsist — 3. apr. 1927. a. raamatunäituse „Vanemuises“, kus oli esitatud kogu eesti raamat tema ajaloolises arenemiskäigus. Ühes raamatutega oli siin vitriinidesse välja pandud ka haruldasemaid käsikirju, samuti toimus koha peal kirjastajate poolt raamatute müümine.

Ka teise, 1930. a. märtsi alul peetud „Kirjanduse Nädala“ raamatunäituse tegelikuks korraldajaks oli AKÜ. Näitus ühes ulatusliku raamatuloteriiga peeti jällegi „Vanemuises“; see oli kor-

Ar 934P
Eesti

raldatud teoste kronoloogilise ilmumise järgi ja võimaldas hea ülevaate meie raamatu välimuse arenemisest. Siingi ei puudunud vitriinid haruldasemate käsikirjade ja raamatutega.

Käesoleval aastal eesti vaimse kultuuri päevade puhul korraldatud raamatunäitus 23.—26. veebruarini Üliõpilasmajas oli suuremalt jaolt jällegi teostunud AKÜ kaasabil. Seda näitust võis õigusega nimetada kirjanduslooliseks, sest väljapanekud olid korraldatud eri kirjandusvoolude ja paremate teoste valiku printsiibil. Et teosed ja osalt ka käsikirjad ning ülesvõtted olid koondatud võimalikult kirjaniku isiku ümber, pakkus see vististi kergema ülevaate eesti kirjanduse arengust kui eelmisel näitusel läbiviidud teoste kronoloogiline järjestus. Näituse väljapanekute hulgas oli suur hulk haruldisi — käsikirju, ülesvõtteid, raamatuid alates Wannradt-Köll'i katekismusega, s. o. esimese eestikeelse raamatuga. Väljapanekute paigutamise ja kirjandusajaloolise printsiibi läbiviimise tõttu on mitmelt poolt seda näitust peetud parimaks senini korraldatute hulgas.

Et AKÜ endale juba algusest peale tegi ülesandeks kirjanduse teadusliku uurimise, siis muidugi ei seisnud kaugel ka mõte nende uurimiste tulemuste võimaldamisest laiemale üldsusele. Selleks kutsuti ellu ja valiti üldkoosolekul 11. mail 1924. a. Toimetiste toimikond, kelle ülesandeks on sissetulnud käsikirjade läbi vaatamine, trükkitoimetamine, trükkimise järele valvamine ja stipendiumitööde hindamine ning vastuvõtmine. Toimikonda kuulusid esimesel aastal prof. G. Suits, A. Anni ja J. Silvet. Hiljemini on Toimikonnas kaasa töötanud veel D. Palgi, V. Adams ja M. Lepik. Alates 1932. aastast kuuluvad Toimikonda prof. G. Suits, A. Anni, M. Lepik ja D. Palgi.

Nimetatud toimikonna eestvõttel on AKÜ püüdnud võimaluste piires kirjastada ülikooli kirjanduse-õppetooli juures kui ka ühingu stipendiumitöödena valminud meetodipäraseid uurimusi kirjanduse ja selle naabrusnähtuste (kunstiajaloo) alalt. AKÜ kirjastusel on senini ilmunud 10 toimetist:

I. G. Suits — Lisandusi K. J. Petersoni tundmaõppimiseks. 1927. 56 lk. Hind 1 kr.

II. Kunstiajaloo oskussõnastik. 1927. 24 lk. Hind 50 s.

III. Dr. W. E. Peters — Sprechmelodische Motive nachgewiesen in experimental-phonetischen Aufnahmen estnischer Versrezitation. 1927. 58 lk. Hind 1 kr. 50 s.

IV. G. Suits ja M. Lepik — Eesti Kirjandusajalugu tekstides I. 1932. 159 lk. Hind 3 kr. 50 s.

V. V. Vaga — Tartu ülikooli arhitektid (illustatsioonidega). 1928. 44+XVI lk. Hind 1 kr. 25 s.

VI. D. Palgi — Eduard Vilde „Mäeküla piimamehe“ stiil. 1928. 136 lk. Hind 2 kr.

VII. J. Semper — André Gide'i stiilstruktuur. Tartu 1929. 98 lk. Hind 1 kr. 50 s.

VIII. L. Tohver — Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist. 1932. 199 lk. Hind 3 kr. 50 s.

IX. Fr. Puksov — Tartu ja Tartu-Pärnu rootsiaegse ülikooli trükikoda. 1932. 100 lk. Hind 2 kr. Ilmus ülikooli 300 a. juubeli puhul.

X. S. Holberg — Kreutzwaldi usundlik maailmavaade. 1933. 115 lk. Hind 2 kr.

Vastavalt Oslos 1928. a. peetud kongressi sooviavaldusele ilmuvad ühingu toimetised resümeedega kongressil tunnustatud rahvusvahelistes keeltes — prantsuse, inglise või saksa keeles.

Praegu käivad ettevalmistused „Eesti Kirjandusajaloo tekstides II“ trükiandmiseks. On kavatsusel välja anda veel kogu vähemaid uurimusi Kreutzwaldi kohta, kuid selle teostamist on takistanud ühingu napivõitu rahalised ressursid. Senini ilmunud toimetised on arvustuse ja kirjandusliku intelligenti seas leidnud üksmeelset tunnustust. Eriti on tervitatavaks peetud „Eesti Kirjandusajaloo tekstides“ ilmumist. Nähtavasti oma spetsiaalse iseloomu tõttu on toimetiste minek siiski olnud võrdlemisi tagasihoidlik, vaatamata sellele, et ühingu liikmeile on toimetised saadaval 40%-lise hinnaalandusega. Toimetiste pealadu asub praegu Akadeemilises Kooperatiivis.

Nagu paljudel teistel aladel, nii kirjandusteaduseski andis end tunda oskussõnade lünklikkus. Selle puuduse kõrvaldamiseks moodustas AKÜ 1925. a. sügisel toimkonna, mille ülesandeks jäi kirjandusteaduslike ja poeetika oskussõnade fikseerimine. Mitmesugustel põhjustel algas intensiivsemalt toimkonna töö alles 1929. a. suvel; senini on see jätkunud vähemate või pikemate vaheaegadega. Toimkond on lõpetanud oskussõnade esmakordse läbiharutamise ja asub lähemal ajal nende teiskordsele läbivaatamisele. Toimkonna juhatajaks on olnud prof. G. Suits ja kaasa on töötanud lektor J. V. Veski, M. Lepik, A. Anni ja D. Palgi.

Bibliografeerimise alal rakendas AKÜ vastava toimkonna tööle 1929. a. novembris koosseisuga: prof. G. Suits, M. Lepik ja O. Urgart. Toimkonna vajadus kasvas välja Õpetatud Eesti Seltsi ettepanekust — koonduda ühes teiste akadeemiliste seltsidega (AAS, AES, ARS) Õpet. Eesti Seltsi ümber bibliograafilise aastaraamatu koostamise otstarbeks. Viimase koostamisest võttis AKÜ enda hooleks kirjanduse osa. Selle töö tulemusena on senini ilmunud ÕES-i „Eesti Filoloogia ja Ajaloo Aastaülevaates“ M. Lepiku toimetusel 1922., 1923. ja 1929. a. kirjanduslooline bibliograafia ning lähemal ajal on oodata 1930. a. bibliograafia trükist ilmumist. Puuduvad aastad (1924—28) kavatakse ilmutada paralleelselt jooksva bibliograafiaga.

Nimetatud bibliograafia loendab kõiki kirjandusse puutuvaid artikleid ning lühemaid märkusi vastavasisulistest teostes ja kõigis Eestis ilmuvates perioodilistes väljaannetes, s. o. ajakirjades ja ajalehtedes. Iga tähtsama artikli viite järel leidub siin ka lühike saksakeelne sisukokkuvõte.

Selle ühise ettevõtte kõrval on AKÜ teotsenud ka arhiiviuurimuste alal, mis on samuti bibliograafilise iseloomuga ettevõtte.

Siin on hinnatavate tulemustega töötanud M. Lepik, kes peale koha-pealsete arhiivide on kirjanduslikke andmeid otsiskelnud teistes kodumaa linnades — Tallinnas, Pärnus, Rakveres, Kuresaares ning samal otstarbel viibinud kolmel korral Riia arhiivides. Koha-pealsetes arhiivides toimus M. Lepiku valvel vanadest arhivaalidest kirjanduslikkude andmete kaartidele registreerimine.

AKÜ on püüdnud tegevust elustada ka paaril naabrusalal oma Dramaatilise ja Kujutava kunsti toimkonna kaudu.

Esimene moodustati 1924. a. mais ja sellesse toimkonda kuulus 15 liiget, kes töötasid üliõp. V. Huik'i juhatusel. Toimkonnal oli oma näitetrupp, kes esines üliõp. J. Pert'i lavastatud A. Strindbergi „Kameraadidega“ EÜS-i ruumes 5. dets. 1924. Arvustus suhtus etendusse tunnustavalt (Üliõpilasleht nr. 2, 1925). Järgmisel aastal korraldas Dramaatiline toimk. 16.—26. V 1925 diktsiooni- ja deklamatsioonikursuse, millest osavõtjaid oli 52 — üliõpilasi, õpetajaid ja näitlejaid. Sama aasta sügisel korraldas toimk. EÜS-s muusika- ja deklamatsiooniohtu ning Eino Leino mälestusõhtul kanti ette I vaatus tema näidendist „Maa parimad“.

Kujutava kunsti toimkond moodustati ühingu juurde 1924. a. oktoobris. Toimkonda kuulus 19 liiget, juhatajaks oli E. Markus, hiljemini V. Vaga. Pearõhu oma tegevuses koondas toimkond esimestel aastatel kunstiajaloo oskussõnastiku väljatöötamisele, milleks moodustati komisjon lektor J. V. Veski juhatusel. Oskussõnastik ilmus ühingu II toimetisena 1927. a. Selle kõrval on Kujutava Kunsti toimk. korraldanud ettekandekoosolekuid, mille arv ulatub 14-ni.

Toimkonnas on valminud stipendiumitöid V. Vaga'lt — „Tartu ülikooli arhitektid“ (ilm. AKÜ V toimetisena 1928) ja samalt „Tallinna klassitsism“ (töö AKÜ-s). Samuti hoitakse AKÜ-s praegu alal E. Markuse kahte stipendiumitööd — „Järva-maa kodakirikud“ ja „Pärnu Nikolai kirik“.

Üheks tähtsamaks ja ka tulemusrikkamaks alaks AKÜ ülesannete hulgas on kahtlemata olnud ettekandekoosolekud.

Ühingu senise tegevuse ajal on neid üldse peetud 72, mil on esitatud 127 ettekannet 63 isikult. Ettekandeist on suurem osa — ligi 30 — peetud üliõpilaste poolt; ülikooli õppejõude on esinenud üle 10-ne, kirjanikke ja kirjandusteadlasi kümne ümber. Peale selle on ettekannetega esinenud paarkümmend välismaalast, osa küll ülikooli juures töötanud ja töötavaid, suurem osa aga väljastpoolt saabunud külalistena. Viimaste seas oleksid nimetada prantsuse kirjandusteadlane, Strassburgi ülik. prof. H. Tronchon, saksa kirjandusteadlased J. Nadler ja O. Walzel, Poolast J. Kaden-Bandrovski ja S. Kulakovski, Hispaaniast Rohen y Galvez, Soomest Elsa Enäjärvi-Haavio jne.

Ülikooli õppejõududest on AKÜ ettekandekoosolekuil esinenud G. Suits, P. Haliste, A. Anni, L. Rudrauf, B. Pravdin, M. J. Eisen, W. Wiget, W. Süss, K. Schreinert, A. Stender-Petersen, J. Kaplinski jt. Esinemise tiheduse poolest esikohal seisab prof. G. Suits — 18 korda, siis A. Anni — 11 korda, L. Rudrauf — 7 k., teised üks või paar korda. Muudest ühingus kõnelnuist võiks mainida nimesid nagu J. Silvet, kes on selle aja jooksul esinenud 7 korda, siis J. Semper — 5 k., D. Palgi — 4 k., G. Saar, A. Oras,

H. Paukson, B. Linde — kõik 3 korda; teised, nagu F. Tuglas, E. Markus-O. Urgart, M. Lepik, O. Kukkur, A. Säärts, A. Aspel, M. Tork, F. Oinas jt. üks või paar korda.

Peatuksime viivuks ettekandekoosolekute sisulisel küljel. Silmitsedes ettekandeid märkame, et neist enam kui pooled, kaasa arvatud ka Kujutava kunsti toimkonnas peetud, käsitlevad välismaisi aineid; eriti ühingu algaastal, mil koosolekuid pühendati niisugustele suurustele nagu Byron, Valeri Brjussov, Anatole France. Aga hiljemini jätkuvad sellelaadilised mälestuskoosolekud nii välis- kui ka eesti kirjanikkude kohta (Eino Leino, Georg Brandes, Tacitus, Tolstoi, Goethe, Vergilius, Järnefelt, Galsworthy, Th. Moore, Montaigne, Koidula, Juh. Liiv, Kreutzwald).

Mõnede välis- kui ka kohapealsete referentide poolt on esinetud ülevaadetega eri maade kirjandust puudutavais küsimusis. On käsitletud näit. järgmisi teemasid: soome ja rootsi uuemast lüürikast (E. Enäjärvi — 1925; O. Svenonius — 1926), itaalia uuemast kirjandusest, prantsuse proosakirjandusest (J. Semper — 1925, 1926), inglise psühhoanalüütiline romaan (J. Silvet — 1926), Ameerika moodsast kirjandusest (dr. S. A. Nock — 1928), eri küsimusi poola kirjandusest (Kaden-Bandrovski — 1930, B. Linde — 1929, S. Kulakovski — 1933, J. Kaplinski — 1933). Hispaania inimene oma kirjanduse valgustusel (Rohen y Galvez — 1933) jne.

Väliskirjanduse kõrval on ettekandekoosolekuil niisama palju tähelepanu omistatud kodumaistele kirjanduslikele sündmustele ja nende kandjaile nii minevikus kui olevikus. On peetud ettekandeid eri kirjanikest, nende loomingust, stiilist, teoste kompositsioonist; on antud iseloomustavaid ülevaateid meie kirjandusliikidest, on jälgitud eesti kirjanduse kokkupuuteid, mõjustisi ja laene väliskirjandusest. Eriti tänulikku ainet näikse referentidele olevat ühingu senise 10-aastase tegevuse jooksul pakkunud Kreutzwald. Juba esimesel aastal on temast peetud 2 ettekannet, hiljemini lisandub neile veel tervelt 15.

Peale selle kõige on ette kantud puht-kirjandusteadusliku iseloomuga referaate, puudutatud kirjandust kandvaid maailma-vaatelisi probleeme, antud ülevaateid väljaspool toimuvaist edusammudest ja üritusist kirjandusteaduses. Siin võiks mainida mõned sellelaadilist ettekannet: Muljeid saksa ja prantsuse kirjanduseuuri-misest (A. Anni — 1927), Kirjandusajalugu ja kirjandusteadlased Oslo kongressil (G. Suits — 1928), Saksa modernse kirjandusteaduse probleeme ja meetodeid (J. Nadler — 1929), Kirjandus ja natsioon (H. Tronchon — 1929), T. S. Elioti — neoklassilisest luuleteooriast (A. Oras — 1931), Elufilosoofia ja luule. Traagilise mõiste (O. Walzel — 1932), Heksameeter ja penta-meeter eesti värsitoodangus ja teorias (A. Miks — 1933), Ise-seisvusaegse kirjanduse vaimsest arenemisest (A. Anni — 1934), Eesti epigrammi ajaloo (H. Takenberg — 1934) jne.

Ühingus peetud ettekandeist leidub lühikesi kokkuvõtteid aja- kirjanduses ning paljud neist on ilmunud trükis „Loomingus“, „Eesti Kirjanduses“ ja „Olionis“. Suur osa ettekandeist, eriti viimaseil aastail peetud üliõpilaste omadest, on valminud ülikooi kirjanduse-õppetooli juures ja käsitlevad peamiselt eesti kirjan- dusse puutuvaid küsimusi.

Nende puht-ettekandeliste koosolekute kõrval on ühingus kolmel esimesel tegevusaastal korraldatud omavahelisi liikmete- õhtuid ja koosviibimisi ning suuremaid juubeliaktusi (Kreutz- wald, Goethe) muusikaliste vahepaladega. Läänud aasta novemb- ris korraldati ühingu poolt rohkearvulise kuulajaskonna osavõttel deklamatsiooni-õhtu, millel esines prantsus-, saksa-, inglis- ja vene- keelsete paladega lääne-euroopalise nimega retsitaator pr. Mary Schneider-Brillard.

AKÜ, nähes oma peamist ülesannet kirjanduse teaduslikus uurimises, on juba algusest peale püüdnud viimast jõudumööda soodustada stipendiumide määramisega. Selleks on välja tööta- tud vastavad määrused, mille esimeses punktis öeldakse, et AKÜ stipendiume määratakse ühingu juhatuse ja toimkondade poolt tarvilikuks tunnistatud eri-ülesannete lahendamiseks kirjanduse ja kunsti uurimise alal. Stipendiumi saamiseks on eesõigus erilist püüdlikkust näidanud ühinguliikmeil, kuid erandlikult võidakse stipendiume määrata ka kirjanduslike ja kunstiliste erihuvi- dega isikuile väljaspool ühingut. Stipendiaat on kohustatud aas- tase tähtaja piirides esitama vastava aruande või töö, mille trükis avaldamiseks on eesõigus ühingul.

AKÜ stipendiumisummadega on senini teostatud bio-, bib- liograafilisi, kirjandusteoreetilisi, arhiiviuurimisi ja uurimisi kunstiajaloo alalt. Neist on osa ilmunud trükis AKÜ toimetis- tena (D. Palgi, S. Holberg, V. Vaga), suurem osa on käsikirja- dena või sedelitena ühingu raamatukogus ja osa on mitmesugu- seil põhjusil antud autoritele vabaks kasutamiseks. Eriti ja just viimasel ajal on püütud stipendiumisummadega edendada kirjan- duslooliste sugemete bibliografeerimist. Nii on läinud aastal määratud stipendiume kalendrite, Balti ajakirjade (Inlandi ja G. Merkel'i omade) ja Masing'i „Näddalalehhe“ bibliografeerimi- seks. Et säilitada kirjanduslikult huvitavaid käsikirju ja päästa, mida veel päästa saab, määrati üks stipendium kirjandusloolise väärtusega käsikirjade kogumiseks. Üldse on 10 aasta jooksul välja antud ligi poolsada stipendiumi umbes 3800 krooni ulatuses. Üksiku stipendiumi summa suurus on kõikunud 50 ja 100 krooni vahel.

Edasi oleks veel lühidalt peatuda mõningal AKÜ ettevõttel.

Varsti peale ühingu avamiskoosolekut, mil akadeemiliseski peres tundus kirjanduslikku elevust, astus ettevõtlik juhatus läbi- rääkimistesse „Üliõpilaslehega“, mille tulemuseks oli 1924. a.

„Üliõpilaslehe“ nr. 3/4 ilmumine AKÜ erinumbrina. Kaksiknumber sisaldab esikohal artikli A. Annilt „Kirjandusest ja Kirjandusühingust“, milles põhjendatakse AKÜ asutamisevajadust ja kutsutakse intelligentsi üles süvendama endas ja võimaldama teistele kirjanduslikku kultuuri. Peale selle sisaldab kaksiknumber veel artikleid V. Adamsilt, D. Palgilt, A. Kivikalt, J. Pertilt jt. Samuti ilmus 1925. a. ühingu toimetusel ja erinumbrina „Üliõpilasleht“ nr. 1, millest oli kõnet juba ülal.

Kui 1928. a. sügisel Eesti Rahva Muuseum algatas Eesti Kultuuriloolise (EKIA) arhiivi asutamise mõtte, kuhu pidi deponeeritama kõik kultuurilooliselt tähtsad dokumendid, ning ses suhtes peale teiste organisatsioonide pöördus ka AKÜ poole, pidas ühingu juhatus seesuguse asutise loomist kirjanduslooliste arhivaalide hoiustamise ja hankimise mõttes väga vajalikuks ning soovis kaasa töötama EKIA kolleegiumis. Ühingu esindajaks ja seisukohtade kaitsjaks on nim. kolleegiumis juba algusest peale olnud M. Lepik. Vastavalt EKIA arhivaalide hoiustamise korrale deponeeris ka AKÜ oma arhivaalid, arvult 33, EKIA-sse, kus need koha peal kasutamiseks on kõigile kättesaadavad.

Aga AKÜ võib ennast lugeda ka üle rahvuspiiride küündivate algatuste kaasategijaks. Ühing on kutsutud kaastööliseks Rahvusvahelise kirjandusajaloo repertooriumi koostamisel. Ettevõtte eesotsas seisab Rahvusvaheline Kirjandusajaloo Instituut Pariisis. Selle suure väljaande jaoks on AKÜ kohustunud valmistama eesti kirjanduse kronoloogilise ülevaate sajandite järele. Ühingu poolt valiti vastavate sedelite koostajaks A. Aspel, kelt on juba valminud nõutavad andmed 16., 17. ja 18. sajandi eesti kirjanduse kohta. Neist ilmub 16. sajand lähemal ajal Repertooriumi I köites. Ühingu esimees prof. G. Suits on 1932. a. saadik Rahvusvahelise Kirjandusajaloo Komisjoni liikmeks.

Ühingu asutamise esimesel aastal saadi panna alus ka ühingu raamatukogule ja seda tänu Adu Vihterstein'ile Väन्द्रast, kes kinkis ühingule ligi 300-numbrilise vanemat eesti kirjandust sisaldava raamatukogu. Hiljemini on raamatukokku juurde muretsatud kirjandusteoreetilisi teoseid ja kirjanduslikke välisajakirju.

Ühingu raamatukogu on kasvanud siiski peamiselt teiste organisatsioonidega eksemplaride vahetamise teel. Nii peab ühingu toimetiste vahetust järgmiste kodu- ja välismaa teaduslikkude organisatsioonidega: Eesti Kirjanduse Selts, Õpetatud Eesti Selts, Eestimaa Kirjanduslik Selts, Riigi Keskarhiiv, Tallinna Linna Arhiiv, Akadeemiline Ajaloo-Selts, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotikielen Seura, Kirjallisuuden Tutkijain Seura, Turun Yliopiston Kirjasto, Helsingin Yliopiston Kirjasto, Helsingin Ylioppilaskunnan Kirjasto, Upsala ja Lundi Ülikooli raamatukogu. Peale selle kuuluvad ühingu kogusse sissetulnud stipendiumitööd. Ühingu

kogus leiduvate teoste ja ajakirjade üldarv ulatub praegu kuuesajani. Raamatud ja ajakirjad on kasustamiseks laenutatavad.

Mis puutub AKÜ majanduslikku külge, siis pandi sellele alus toetuste ja ühingu enda ettevõtete kaudu. Toetuse saamiseks pööruti Riigivanema, Haridusministeeriumi, Ülikooli Valitsuse, Tartu Linna- ja Maakonnavalitsuse ja ligi poolesaja rahaasutise poole. Viimastest reageeris küll ainult Tartu Laenu- ja Hoiu-Ühisus 100-kroonise toetuse määramisega, kuid ometi Ülikoolilt, Haminilt, Riigivanemalt, toetajailt liikmeilt ja ühingu poolt korraldatud maksulistest ettevõtetest saadud tulud ulatusid ühingu esimese tegevusaasta lõpul kogusummas üle 1400 kr.

Hiljemini on ühingu sissetulekute allikaks eeskätt riiklikud ja ülikooli poolt määratud toetused. Tänu nendele on võidud siis ka alustada kirjastuslikku tegevust, mille kaudu osa kapitali aja jooksul muidugi tagasi tuleb. Samuti on toetiste kaudu võimaldatud stipendiumide määramine nii kirjandusteaduslikeks kui ka kunstiajaloolisteks uurimusteks. Ühingu kirjastuslikuks tegevuseks on toetist saadud peamiselt Kultuurkapitalist.

AKÜ juhatusese koosseis on 10 aasta jooksul olnud osalt väga püsiv. Selle aja kestel on üldse juhatusese liikmena töötanud 21 isikut. Neist on juhatuses olnud prof. G. Suits — 10 korda (juhataja), M. Lepik — 9 k. (neist 5 k. sekr. ja 4 k. raamatukoguhoidja), D. Palgı — 9 k. (laekur), A. Anni — 8 k. (neist 5 k. abiesimees), J. Silvet — 6 k. (neist 5 k. abiesimees), V. Adams, S. Holberg, L. Tohver, A. Aspel igaüks 4 korda, teised — O. Urgart, O. Kukkur, H. Bachmann, R. Põldmäe, A. Oras, V. Alto, Ed. Roos, E. Markus, V. Huik, A. Suik, G. Saar, A. Palm — üks või paar korda.

Juhatusese koosolekuid on peetud üldse 141, neis on arutatud ligi 870 küsimust. Ühingu liikmete arv on kõikunud 61 ja 185 vahel. Toetaja-liikmete arv ulatus esimestel aastatel üle 50-ne, aga aasta-aastalt on nende arv kahanenud, sest enamik pole hiljemini oma kohustusi liikmemaksu suhtes täitnud. Ühingu auliikmeks valiti 8. mail 1925. a. kirjanik Ed. Vilde.

1925. aastast alates on AKÜ osa võtnud ka Kultuurkapitali Kirjanduse Sihtkapitali tööst oma esindaja kaudu, kelleks alul oli prof. G. Suits, hiljemini Joh. Silvet ja praegu jälle prof. G. Suits.

Heites pilku AKÜ 10-aastasele tegevusele peab tunnistama, et ühing on püüdnud teotseda vastavalt ülesseatud põhimõttele ja jõudumööda täita enesele võetud ülesandeid.

On küll mõnigi kavatsus põrganud vastu takistusi ja jäänud ootama paremaid aegu, mõnigi liige on ehk tagasi kohkunud ühingu valitseva „akadeemilise kuivuse“ ja „elukauguse“ ees. Kuid juba 4-da tegevusaasta üldkoosolekul tähendas ühingu esimees, et need, kes tahavad edasi viia teadust, ei jõua kaugele „paraaditamisega“ (see oli sel puhul, kui mõne koosolija poolt kahetseti

ühingu ettekannetekoosolekute esialgse hiilguse kadumist), see-
pärast peame minema kas või ainult vähestele huvitavat teed.

AKÜ auala-aktused on harvenenud, kuid erihuviline ja töötah-
teline vähemik on seda järjekindlamalt ning aktiivsemalt kaasa-
teinud ühingu eluavaldusi. Ja kui jätkub senist töötahet, siis as-
tub AKÜ teise aastakümnesse julgena, oma taotlusis veendunud
ja ülesandeis teadliku organisatsioonina.

Liis Tohver.

Eesti draama 1933.

Kui keegi meie draamakirjandusele tahaks läheneda samasu-
guste valjult kriitiliste ja kunstiliselt kõrgelekruvitud nõuetega nagu
luulele, novellile või romaanile, siis oleks ta kindlasti väga masen-
datud selle kirjandusliigi kunstilisest madalusest. Nimelt just selle
liigi puhul peab kõige rohkem arvestama neid tingimusi, millistel
toimub looming, tuleb arvestada seda, mihukesed asjaolud lükka-
vad autoreid kirjutama draamasid või komöödiaid ja kellele vii-
mased on määratud.

Luulet ei saa meil tänapäeval teatavasti kuidagi kasustada
mingisugusteks praktilisteks ülesanneteks. Harva võib mõni sünni-
päev, aastapäev või miski muu selline luua olukorra, et luuletajalt
värse ka tellitakse. Ajaviiteluule — see on meie oludes hoopis
rakendatamatu mõiste, kui mitte arvesse võtta mõnd följetoni
värssides harva siin-seal ajalehtedes. Meie luuletaja on tahtes-
tahtmata sunnitud silmas pidama ainult kõrgemaid kunstinõudeid.
Ligilähedale samasugune on olukord ka novelli ning romaani alal
ja ainult viimasel ajal on meie ajaleht vähesel määral hakanud tar-
vitama algupärast ajaviiteromaani.

Kui Eesti Haridusliit korraldas näidendite-võistlusi, siis oli
isegi siin üheks eeltingimuseks see, et teosed oleksid mängitavad
ka maanäitelavadel, et nad ei nõuaks suuri pingutusi mängijalt
ega vaatajalt. Suur hulk üle maa laialipillatud asjaarmastajate-
näitelavu nõuab aga veelgi kategoorilisemalt j õ u k o h a s t, see tä-
hendab enamasti ikka niisugust, mis pole lihtne, ainult lavasead-
delt, vaid ka probleemistiku, tegelaste psühholoogia ja sõnastu-
segi poolest, see tähendab midagi säärast, mis vastab kõige laie-
mate hulkade soovidele ja maitsele. Aga mitte ainult maa- ja
provintsilinnade lavad ei aseta näitekirjandusele selliseid nõu-
deid, vaid ka meie suured poolriiklikud teatrid vähemalt ajuti
tahavad saada kirjanikelt teoseid, mille kunstiline kaal ei tarvitse
olla kõrge, mis aga teatrile võimaldaks kassa tegemise. Nõnda
on meie näitelavade poolt olemas alaline nõudmine, püsiv telli-
mine kerge ja ajaviitliku lavakirjanduse järele.

Seda arvestades on täiesti loomulik, et näitekirjanduses kuns-
tilist kaalu omab kaugelt väiksem protsent kui teistel aladel.

Kui teistel aladel välja langevad ainult need kirjanikud, kes küll nagu teisedki püüdsid teatavate kunsti-ideaalide poole, kuid ei jõudnud eesmärgile võimete ulatumatuse tõttu, siis draama alal seltsib säärastega suur hulk neid, kes ei taotle üldse mitte mingeid kunsti-ideaale, vaid täiesti teadlikult loovad tarbekirjandust. Ei ole siis midagi imestada, kui meil tavaliselt umbes paarikümne-teoselisest draama-aastatoodangust kriitikasõelale järele jääb ainult kaks-kolm silmahakkavat asja; ei tule sellest siis ka mitte järeldada arvustaja liigset valjust ega pessimismi eesti kirjanduse arengu suhtes.

Meie ainus tõeline tänapäeva näitekirjanik on ka 1933. a toodangu andmeil Hugo Raudsepp. Oma eelmistes komöödiates „Põrunud aru õnnistus“ ja „Vedelvorst“ vaatles ta kultuuriküsimusi, huvitus sellest, kas kultuur ning tsivilisatsioon toob enesega kaasa inimesele isiklikku õnne või on viimast ainult seal, kus inimene, hoolimata kultuurist ja tsivilisatsioonist, saab häirimatult oleskella oma olemuses. Teatavasti ei leidnud Hugo Raudsepp „Põrunud aru õnnistuse“ ja „Vedelvorsti“ peategelastega tehtud katsete järgi põhjust idealiseerida inimkonda kui „puhast loomaceda“, kuigi ta vaidles vastu ka tsivilisatsiooni ning kultuuri reservatsioonideta ülistamisele.

Nende küsimuste lahkamise järele oli igatahes selge, et Raudsepa hoiak edaspidi kaldub tsiviliseeritud ning kultuuristatud inimese poole, kui armetu see tänapäeva tsiviliseeritud inimene kirjaniku arvates ka ei oleks. Tõepoolest ongi Raudsepp oma uues komöödias „S a l o n g i s j a k o n g i s“ loobunud senisest bioloogist ja teritanud pilku tsiviliseeritud seltskonna tippude vaatluseks. Ministrid, ärimaailma juhid, üks magister teaduseilma esindajana, erukindral, kõrged seltskondlikud proudad jts. moodustavad Raudsepa uue teose tegelaskonna. Kõigi nende tegelaste „bioloogiline“ eraelu, see, mis Raudsepale varemini võimaldas ütelda rohkesti pikantsusi, on jäänud senisest enam kõrvale; selle asemel vaadeldakse avalikku elu, seda, mida näeb kõrvaltvaatajagi, aga paljastatakse seejuures ometi ka kõrvaltvaatajale nähtamatuks jääv avaliku elu telgitagune masinavärk. Parteipoliitiline võitlus, ministrikohtade hankimis- ja jagamisviisid, äriajamine seaduste karide vahel, uute ühiskondlik-politiliste vaadete tekkimine ja mitmekesine kujuvõtmine ning palju muud sellist, mis meil otse praegusel momendil on aktuaalne, on leidnud ses Raudsepa komöödias kajastust. Ometigi pakub Hugo Raudsepp kõige selle juures midagi muud kui kerget päevakaja. Ta pole ammuigi mitte fõljetonist, kes dramaatilises vormis teeb vaimukaid ääremärkusi päevasündmusile. Komöödia ei ole talle kaugeltki mitte ettekäändeks demonstreerida oma ääretut vaimurikkust. Ikka rohkem ja rohkem hakkavad Raudsepa tähelepanelikumale jälgijale silma paistma need niidid, mis iga üksiku vaimurikkuse juurest viivad alla sügavale omapärase üsna komplitseeritud mõttemaailma juurde. Need

teravmeelsused, mida tihti kaldutakse vaatlema kui üksnes omaette väärtust, on ainult üksikud vilksatused pinna all jõuliselt kääri- vast mõttemaailmast. Igatahes pole Raudsepal sugugi vähem õelda kui näiteks Tammsaarel, viimasega võrreldes pakub aga tema vorm palju piiratumaid võimalusi. Sama mõte, mida Tammsaare kõigis selle üksikasjus võib lahti harutada kümnetel lehekülgedel, otsib Raudsepal vabanemist ühes ainsas lauses. Sellise kontsentratsiooni pärast saabki Raudsepa jälgija eriti teatris kinni püüda ainult mõtte välise koore, kuna sügavam sisu jääb tabamata. Peamiselt sellisest pinnapealsest haaramisest tulevadki enamasti ka need süüdistused, milles Raudsepale ette heidetakse järjekindlusetust, mõtete virvarri, mõtete vastuokslikkust. Neil etteheitjail võib siiski õigus olla ses mõttes, et Raudsepp ei juhi oma probleemiarendust mingi valmisoleva abstraktse mõttesüsteemi seisukohalt, ta ei arvesta raamatuist eest leitava maailmavaatelse skeemi valmisraame, vaid laseb oma mõtteid kujuneda ja asetuda mingisse loomupärasesse korda vastavalt antud olukordadele ja oma vitaalsele vaistule. Liiatigi pole Raudsepp kunagi olnud, nagu muide Tammsaaregi, mingi mõtte fanaatiline propageerija: ta on vaatleja, kes näeb elu selle mitmekesisuses. Käesolevas komöödias — „Salongis ja kongis“ — on Raudsepa mõttetihedus eelmiste teostega võrreldes veelgi tunduvalt kasvanud, ja näib nõnda, et seda teost laval tema kogurikkuses vähemalt praegu hästi enam ei suudetagi esile tuua. Mõttetiheduse kõrval paelub Raudsepp nii kui varem inigi oma oskusega, esitada meile elavaid inimesi, kes on uudsed kirjanduses ja keda me eluski õpime nägema alles siis, kui oleme nendega tutvunud kirjaniku fantaasia kaudu. Jüri Sotnik, Johanna Maaten-Maternaid, kõrgem ametnik Anijärv on tüübid, kes meile selle komöödia kaudu avanevad üllatavas selguses ja elulisuses. Nagu Tammsaare, jätab Raudseppki täiesti hooletusse tegelase mõne külje individuaalse väljaarenduse. Nagu Tammsaarel pole suurt vahet, kas kõneleb kojamees või keskkooli-õpetaja, nii sõnastavad ka Raudsepal minister ja sitsivabriku tööline oma mõtteid ligilähedalt ühtemoodi. Kuid sellest hoolimata jääb kirjanikule siiski võimalusi oma tegelasi reljeefselt esile tõsta ja vägagi teravate detailide poolest hingeeluliselt varjundada. Ses suhtes tuletatagu meelde näit. proua Maaten-Maternaidi kõnelust Kiviristiga välissaadiku koha pärast või magister Maateni vestlust Camilla Sotnikuga esimese armusuhetest sitsivabriku töölisega.

Väga rikas mõtete poolest ja tugev tüüpide kujundamises, on Raudsepp käesolevas teoses osutanud mõningaid nõrkusi sündmustiku kujundamises ja teose üldises ülesehituses. Peaaegu teise vaatuse lõpuni liigub Raudsepp suurepäraselt tänapäeva usutavais raamides, kaldub aga siis äkki katsetes tulevikku aimata alul omaks võetud stiilist hoopis välja üsna fantastilistesse konstrukt-sioonidesse.

Kui Raudsepa „Salongis ja kongis“ kompositsiooniliselt üsna

silmapaistval määral lonkabki, siis ometigi on see läinud aasta draamatoodangust ainuke teos, mida kirjanduslikult tõsiselt tuleb arvestada. Teised kõik pakuvad paremalgi juhul ainult keskpärastele ajanõuetele kohandatud lavateksti.

Ülekohus oleks siiski heita koos kõigi järgnevatega ühte patta Johannes Schütz'i draamat kuues pildis „Jumalate mäss“ (avaldatud „Loomingus“ nr. 3—4, 1933). Ei ole üheski teises möödunud aasta draamatoodangu teoses lähenetud sellise tõsise ja süvenemistahtega oma ülesandele, kui teeb seda Schütz, ei ole ka kellelgi teisel lähenemisteed oma käsitusainele olnud ajakauguse tõttu nii ummistunud kui Schützil, kes „Jumalate mässu“ tegevuse on asetanud Paabelisse 539. a. e. Kr. Vaevarahke süvenemise tulemusena on ainekuliselt väikest väljalõiget Hommikumaa muistsusest alustatud vist üsna tõepäraselt, ideeliselt on leitud igivanust mõtteheitlusist meiegi suhtes aktuaalset ja sõnastuse poolest on saanud 1933. a. kõige kaunim draamateos. Ent vaatamata neile voorustele jääb „Jumalate mäss“ mitmete muude puuduste tõttu õige tunduvalt katsetööks. Dialoog on küll kaunis, kuid enamasti puudub selles vajaline dramaatiline pinge, tegevust ei ole just vähe, kuid see pole küllaldaselt keskendatud, ja kujud, välja arvatud ainult Taaniel, on karakteriseeritud võrdlemisi puudulikult. Nähtavasti pole kerge luuletajal, kes ikka peab tähelepanu pöörama detailidele (nii sisuliselt kui ka vormiliselt), järsku üle minna laiemat ülevaadet nõudvate ehitiste juurde.

„Loomingus“ ilmunud tragikomöödias „Madam Sokk ja poja d“ käsitleb Henrik Visnapuu, nagu Raudseppki, tänapäeva elu pealinnas, piirdudes seejuures ainult ärimaailma mahhinatsioonidega. Raudsepa teosest on Visnapuu oma vahest veel aktuaalsemgi, ühtlasi ka konkreetsem mõningate vihjetega tõelistele isikutele. Suure ärilise sohi koomika arendamise kõrval skitseerib Visnapuu dramaatilisema intriigi ärituusade laste armastusest, mis jääb omaette küll võrdlemisi kahvatuks, kuid eetiliselt vanematest pisut kõrgemal olevate noorte sissetoomine annab siiski võimaluse mõõta vanemate tegusid teatavast moraalsest seisukohast. „Meie küla poistes“, oma esimeses dramaatilises teoses, oli Visnapuu kaheldamatult algupärasem kui siin, üksikasjus aga osutab Visnapuu siiski endisest suuremat kohanemist draamavormiga.

August Mälgi „Neitsid lampidega“ tõendab veel kord selle kirjaniku kuulumist suurema iseseisvusega järeelloojate kilda. Selles komöödias, või õieti jandis, on paiguti saavutatud üsna head koomikat mõne õnnestunult kombineeritud situatsiooni, rahvalikkude ütlemiste, piiblisõnade jms. varal. Autoril on omajagu kirjanduslikku kultuuri, mis sellelegi, mida kunagi juba öeldud või kirjutatud, võimaldab anda pisut uut värvi ja valgust. Mälk ei tundu kunagi päris värskena, ta ei jää kauemaks mällu, kuid otse vaatamismomendil ei pruugi ta kaugeltki olla igav. Võrreldes

„Vaese mehe ututallega“ on tema uues jandis siiski tublisti rohkem ärakulutatud lavavõtteid.

Visnapuu ja Mälgi teostele üsna lähedane on ka August Tammann'i komöödia „Pilveristi“. Nagu Mälgi teos, nii areneb seegi maal, on nagu Visnapuu ja Mälgi oma kah nn. sulikomöödia, erineb neist aga ses suhtes, et Tammann tüssangu sõlmimise asemel vaatleb selle lahtiharutamist, nihutades kahtlustusi ühelt teisele, kuni lõpuks selgub, et vahepeal on toimunud veel uuski tüssang. Koomikat pole siin eriti palju ja sellegi maitmine on seotud piinlikkusetundega. Nimelt on tüssangu tagajärjeks ühe tegelase surm, millega teos peale hakkabki. Pärast seda aga, kui see traagiline sündmus vaatajale laval toimuva surmaheitluse kaudu on lähedale toodud, on kuulajais vaevalt veel eeldusi koomikast maitset tunda, kuigi saksa rahvapärane ütlus arvab laibagi juures nalja vaja olevat. Lisaks sellele, et Tammann matuste-meeleolus üritab nalja teha, teeb ta oma teose mõistmise küsitavaks seega, et ta, nagu Jaan Kärner 1932. a. „Merihärjas“, pakub sajabrotsendiliselt negatiivseid tegelasi: nimelt selgub komöödia viimastest sõnadest, et sulide paljastajad ise pole kuidagi vähem kelmid. Seega kaob täiesti tegude hinnanguks vajaline eetiline mõõdupuu.

Tammanni vooruseks on siiski see, et ta püüab stereotüüpsetest kujudest hoiduda ja oma tegelasi iseseisvalt jalule aidata.

Teises sama aasta teoses „K a s u i s a“, mida autor nimetab „ühe armastuse looks“ 3 vaatuses, on Tammanni rippumatus taotlus veel suurem: ta käsitleb siin viimasel ajal näitekirjanduses mitte nii väga eelistatud puhtpsühholoogilisi küsimusi. Teistest julgemini talitades ei ole tal tulemused kahjuks siiski mitte suuremad. Kahe armastatud mehe ja nende suhtes erisuguste tunnete vahel kõikuv naine ei saa meile kõigist katseist hoolimata hingeluliselt lähedaks, meie ei mõista teda ja ta järsud meeleolumuudatused paistavad aina mingisuguse motiveeritamatu hüsteerikana.

P. Voolaine „M a a j u m a l a p o i g“, rahvanaljand kolmes vaatuses, lähendab meile Viitebski kubermangu eesti asunduse elu mitmeti üsna huvitavalt; tüübid on kergelt skitseeritud, kuid need ei jää siiski mitte hoopis kahvatuks; muistsust sisse põimides, kuid sellega mitte just eriti liiale minnes on omapäraselt elustatud meile kaugeid olusid. Need asjaolud teevad selle algaja teose võrdlemisi sümpaatseks, sellest hoolimata, et esineb ka suuri puudusi. Nii tundub näit. dramaatilist pinget ainult esimeses vaatuses, kus antakse sõlm, aga ühtlasi ka lahendus; kahest viimasest vaatusest kostab peamiselt ainult üha nõrgenev järelokaja.

Ülejäänu juures pole põhjust peatuda niigi pikalt. Ell Undla oma kolmepildilises jandis sõdurielust „N a e r a t a v h e e r i n g a p e a“ esineb paiguti küll teistest vaimurikkamana, kuid peale naeru kiskumise endale teisi ülesandeid mitte asetades muutub ta peagi tüütavaks. Tugevate temperamentide kokkupõrkeid ja kohe selle järele sentimentaalsete tunnete voolu armastav B. Kangerman

tunneb nähtavasti üsna hästi keskpäraste lavade tarbeid ja kasustab neid teadmisi suure energiaga. Kolmevaatuselises näidendis „Kiki ja Mall“ ja kahevaatuselises rahvatükis „Vaikne kena kohakene“ teostab ta operetlikult maaorientatsiooni, viies linnast esimeses tütarlapse, teises noormehe õnne maitsema magusasse külladüllli. Aga P. Luide nime all on tä lisaks eelmistele laenatud aineil sepitsenud veelgi paar draamavormilist teost: koos E. Bergman'iga jandi kolmes vaatuses „Tiiultosin vanemaid“ ja koos P. Pinna'ga komöödia „Pidur pääle!“ Kangermani kõrval on juba varemast ajast väga viljakana tuntud J. Metua 1933. a. avaldanud kaks teost: neljavaatuselise komöödia „Jonnipunnid“, mis käsitleb suuri sekeldusi ühe väikese maanteetruubi ümber, ja „huumori kolmes järgus“ „Tornikomitee“, mis tahab pihta anda lahkhelidele seltskonnategevuses. Ei puudu aastatoodangus teosed ka viimasel ajal maalavaðel järjest populaarsemaks muutuvailt jandimeistreilt A. Taar'ilt ja A. Teppan'ilt. Kõige primitiivsema maitse tasemel käsitleb maaelu nii üks kui teine, esimene kolmevaatuselises komöödias „Naisvallavanem“, teine komöödias neljas vaatuses „Seeniste lahendab kriisi“. Meie Matsi nalja lehma müümisest ja kosjaskäigust suurte segiminekutega teeb Henrik Saar ühevaatuselises jandis „Pruut ja lehm“, teise pealkirjaga „Kirju iluduskuninganna“. Pisut tõsisemad kavatsused on K. Neeme'i kahevaatuselises näidendis „Kui kirik langeb“, aga tühiseks naljandiks käändub seegi kirikust kramplikult kinnipidavaid vaateid ueruväärstav teos. Hoopis nahkne ja kulunud on K. Kõivula „Põrgu ämm“, naljand kahes vaatuses ühe valitsemishimulise ämma enese maksmapaneku äpardunud katsest. Lõpuks olgu veel mainitud vabariigi aastapäeva puhul vähenõudlikel lavadel mängimiseks määratud teosena V. Sarapik'u kahevaatuseline „vaatemäng“ „Kangelane kalmult“.

Lisaks sellele on 1933. a. ilmunud kümme-kond laste- ja noorsoonäidendit E. Linde, E. Nukk'i, V. K. Kanarik'u, A. Tulik'u, A. Roosilehe, A. Rahula jt. sulest. Nõnda jõuab siis 1933. a. draamatoodang arvuliselt kolmekümne lähedale ja ületab ses suhtes kõik teised kirjanduseliigid.

Võib arvata, et näidendite tootmine ses forsseeritud tempos jätkub veel edaspidigi. Siis pole aga kaugel aeg, mil meie väikelavadki jõukohase materjali poolest on varustatud aastaiks. Ja vahest siis saab meie näitekirjanikkude enamik mahti ringi vaadata ja lähemalt tundma õppida neid nõudeid, mida asetatakse draamale kirjanduslikkudelt vaatekohtadelt.

Oskar Urgart.

Fr. R. Kreutzwald'i isa vabastamine pärisorjusest.

M. J. Eisen'i kaudne vilje Kreutzwaldi vabapõlvest juba enne pärisorjuse lõppu (*Tähtsad mehed* I, lk. 60) on hiljemini leidnud täpsustuse uudse arhiiviainese alusel. Gustav Suits toob „Kreutzwaldi eluloo algallikail“, kirjutades „vanemaist, lapsepõlvest, varasemast ümbruskonnast“¹⁾, Johann Reinholdson'i vabakirja 1815. a Eestimaa kubermanguvalitsuse protokollil väljavõtte järgi, seega ametlikust koopiast. Mihkel Kampmann'i „Lisandusi Fr. R. Kreutzwaldi eluloole“ teab samuti, et „vabastusaktist on säilinud ärakiri“²⁾. Lisaks neile teadetele on nüüd õnnestunud avastada ka mainitud vabakirja originaal.

Talupoegade vabastamisel pärisorjuse ajal oli tavaliseks nõudeks, et nad pidid oma vabakirja esitama kubermanguvalitsusele ja laskma selle kanda protokollil. Enamail juhtumeil jäi nii protokollitud vabakirja originaal kubermanguvalitsuse arhiivi, kuna priiuse tõestuseks sai talupoeg ametliku väljavõtte kubermanguvalitsuse protokollidest. Sellele ametikorrale võlgname tänu Kreutzwaldi isa vabakirja originaali säilimise eest.

Kõnealune väärtuslik dokument asub Riigi Keskarhiivis, Eestimaa kubermanguvalitsuse vanas arhiivis, toimik nr. 3691, a. 1815 (Reinholdsohn, Johann, Tiedsohn, Johann; Freybriefe derselben) ja on kirjutatud 1812. aasta 50-kopikalise tempelpaberi poognale. Originaal ühtib muus osas prof. G. Suitsu poolt publitseeritud tekstiga, ainult „Erbverhältnissen“ asemel esineb algupärandis „Erbverbindlichkeiten“ ja Carl, Gustav ning Heinrich von Vietinghoff'i allkirjade kõrvalt leiame veel Reinhold parun Wrangell'i ja Georg Johann Wrangel'i kui tunnistaja allkirjad. Pitsatid kõigi allkirjade juures on hästi säilinud. Vabakiri on kubermanguvalitsusele esitatud 10. juulil 1815. a.

Samal päeval ja samasuguse tunnistusega on Kaarlimõisas vabastatud ka rätsep Johann Tiedsohn oma naise ja lastega.

Alles kolm kuud hiljemini andis kubermanguvalitsus asjale käigu. Sekretär Steinberg saatis „spravka“ (teatise) Eestimaa ülemmaakohtu kantseleisse ja teatas, et vendade Vietinghoffide poolt vabakslastud Vana-Sõmeru mehed Johann Reinholdsohn ja Johann Tiedsohn on palunud kohtulikku vabakirja. Viimase väljaandmiseks oli vaja enne teada, kas vendadele Vietinghoffidele kui pandipidajaile on Vana-Sõmeru pärushärra poolt pandilepingu alusel antud õigus pärisorjade vabastamiseks. Ülemmaakohtu kantseleilt paluti selle asjaolu lahendamiseks teateid ja lisati mõ-

1) Looming 1931, lk. 1077.

2) Olion 1932, lk. 5.

lemad vabakirjad asja „lähemaks seletuseks“ teatise juurde, pa-
hides neid ometi tagasi „nach geschehener Perlustration“.

Nädala pärast, 17. septembril 1815 tuli ülemmaakohtu aktu-
aarilt vastus ja ärakiri pandikontrahist, mis ülemmaakohtule oli
esitatud juba 4. aprillil 1804 ja Eestimaa aadlike kude krediitkas-
sale 25. augustil 1811.

Selgus, et pandilepingus polnud otseselt midagi öeldud talu-
poegade vabastamise kohta. Küll oli kinnitatud, et pandi lunasta-
mise ajal pidi mõisas olema niisama palju talupoegi kui pantimise
ajal; vastasel korral oli pandipidaja kohustatud pandi lunastajale
välja maksma m ü ü d u d t a l u p o e g a d e e e s t s a a d u d r a h a ,
samuti nagu pandipidajal oli õigus saada tasu juhul, kui vaheajal
talupoegade arv oli suurenenud ³⁾).

Nii rändas Vana-Sõmeru meeste vabastamise küsimus ikka
veel kantseleide aeglases veskis. 20. oktoobril 1815 virgus ku-
bermanguvalitsus uuesti ja pöördus Ranniku-Virumaa haagikoh-
tuniku August Wenndrich'i kaudu Vana-Sõmeru pärushärra, ülem-
maakohtu assessori Georg Johann v. Wrangeli poole järelepäri-
misega, kas ta nõustub Johann Reinholdsohni ja Johann Tiedsohni
vabastamisega päruspõlvest.

3. novembril samal aastal läkitas haagikohtunik Rakverest
Tallinna poole teele Wrangeli vastuse, mis oli dateeritud 27. ok-
toobril. Wrangel, nagu kohtumees kunagi, esitas põhjalikud sea-
duslikud motiivid ja näitas, et need talupojad talle ei kuulu ja te-
mal pole nende kohta kunagi olnud pärusõigust; liiatigi olevat pan-
dilepingu mõtte järgi v. Vietinghoffil täielik õigus talupoegadega
talitada nagu oma pärisomandiga. Kui sellest hoolimata tema
nõusolekut soovitavat, siis tunnistavat ta seda käesoleva kir-
jaga ⁴⁾).

Nüüd olid viimased tõkked teelt kadunud ja kantseleis rahu-
likult viibinud kuu järel anti 18. detsembril kubermanguvalitsuse
protokollil kantud tõestustekst vabakslastuile välja. Nähtavasti

³⁾ „... jedoch müssen bey einer etwaigen Einlösung des Guthes,
so viele Erbbauren da seyn, als bey der Verpfändung da gewesen, und
wenn nicht so viele da sind, so ist der derzeitige Pfandhalter verpflichtet
das, für die von Alt-Sommerhusen verkaufte Leute erhaltene Geld, dem
Einlöser des Guthes zu ersetzen. Gleichergestalt hat der derzeitige Pfand-
halter, wenn sich die Anzahl der Leute vermehrt haben sollte, einen Ersatz
vom künftigen Einlöser zu erwarten.“

⁴⁾ ... habe ich die Ehre zu erwiedern: dass 1) diese beiden frei-
gelassenen Leute von dem seeligen Herrn Landrath von Vietinghof bei der
Verpfändung von Joemper vorbehalten, und bei der letzten Seelenrevision
nur bei AltSommerhusen mit eingeschlossen sind, ich daher nie ein Erb-
recht an diese Leute gehabt; 2) der selige Landrath von Vietinghof bei der
Pfändung von AltSommerhusen, durch den Contract vom 8ten März 1804
von mir das unumschränkte Recht aquirirt hat mit den Erbleuten dieses
Gebietes in so ferne es die Gesetze gestatten, als mit seinem Eigenthum
zu schalten und zu walten Solte nach obigen praemissen meine
Einwilligung zu dieser oberwähnten Freilassung dennoch erfordert wer-
den, so ertheile ich sie hiemit.“

pole kumbki meestest seda isiklikult käinud Tallinnast ära toomas, sest toimikus leidub sedel, millega C. v. Vietinghoff 12. okt. 1815 tõendab, et Johann Reinholdsohni ja Johann Tiedsohni poolt on selle „ettenäitaja“ volitatud nende kohtulikke vabakirju kubermanguvalitsusest ära tooma.

18. dets. protokollis raamtekstist ei selgu, vastupidiselt prof. G. Suitsu arvamisele, nagu oleks kevadel antud kallis dokument äsja varastatud Ragavere-Aru kõrtsis, sest kallis dokument puhkas Toompeal arhiiviund ja vargus toimus alles vastu 7. oktoobrit 1817. a., kusjuures varga kätte sattus just 18. dets. 1815. a. protokollis väljavõte. Nii ei tahaks uskuda, et prof. Suitsu käes oleks pr. Sophie Kreutzwaldi poolt usaldatud ja pärandatud asi ühendis 18. dets. protokollina, vaid see võiks olla 18. juulil 1818. a. kubermanguvalitsuse poolt kahjukannatajatele väljaantud eelmise protokollis vidimeeritud koopia.

Kreutzwaldi isa õnnetus osutus siiski uurijate õnneks: alles selle kaudu saame teada, et vähemalt 1817 ja 1818 oli V i n a k a t k u väljaandja isa Ragavere-Aru kõrtsmikuks. Selle ameti ilmsikstulekuga kipub varisema G. Suitsu „korrektiiv sellele V. Reimani vihjele, nagu tuleks karskust jutlustava Kaarli isa vastupidisest kalduvusest V i n a k a t k u s järeldada, et meie Kreutzwald on oma noorpõlves joomise tagajärgi pidanud karedasti tunda saama! Pigemini näikse Friedrich Reinholdi isa ustavaks jäänud olevat herrnhuutlikule perekonnapärimusele“⁵⁾). Õne ja hoolega edasipüüdlev Johann Reinholdsohn on oma vabapõlves ometi truudust murdnud vagadele pärimustele, mida ei tõesta ainult kõrtsmikuamet, vaid seegi, et ta oma kõrtsilaekasse oli tulivee pandina vastu võtnud ka hõberistikesi ja sõlgi, või nagu protokoll kuivald ütleb, „weibliche Bauer-Hals- und Brustgeschmiede“.

Lühidalt — 9. märtsil 1818 teatas Johann Reinholdsohn, „endine Vana-Sõmeru vabakslastud aidamees, nüüdne Ragavere-Aru kõrtsmik“, et 7. okt. 1817 on ta leidnud kõrtsikambri laekast puuduvat nii enda kui ka rätsep Johann Tiedsohni vabakirja (rätsep Johann oli oma vabakirja usaldanud tema kätte hoiule), ja ühes dokumentidega oli kadunud kassagi „mit mehr als 200 R. B. A., 2. silbernen Rubelstücken, und einen ledernen Beutel, mit ohngefähr 2 bis 3 R. Kupf. Münze, nebst fremden Unterpfändern, als einer Schnur grossen silbernen Korallen, mit einem daran hängenden silbernen Kreutze und Rubelstücken, einer kleinern dito, mit einem daran hängenden silbernen Rubelstücke, und einen silbernen Selg“. Hoolimata vaevast ja uurimistest jäi varas leidmata ning rätsep Tiedsohn asus nõudma, et kõrtsmik talle omal kulul nõutaks uue vabakirja⁶⁾). Vargusest oli Johann Reinhold-

⁵⁾ Looming 1931, lk. 1074.

⁶⁾ Kas ja kuidas Johann Tiedsohn oli Reinholdsohniga sugulane, võiks selgitada lähem genealoogiline uurimine.

sohn veel enne kubermanguvalitsuses käimist informeerinud ka Ragavere mõisa omanikku, parun Kaulbars'i, kes omalt poolt kõigiti toetas kohtulikkude vabakirjade uuendamise palvet ⁷⁾).

Kantseleid tegid taas oma töö. Kubermanguvalitsus pöördus Ranniku-Virumaa haagikohtuniku von Baumgarten'i poole 16. märtsil 1818. a. ja soovis ametlikku tõendust vargusfakti kohta. Sündmus aga oli toimunud juba Maa-Virumaa haagikohtuniku ametipiires, kuhu nüüd kiri kuu aja pärast edasi rändas ⁸⁾). Juuri lõpul vastaski Maa-Virumaa tookordne haagikohtunik von Brümmer ja kinnitas, et vargus on tõesti toimunud ja säärases ulatuses, nagu Reinholdsohni poolt avaldatud. Rahuldatud kubermanguvalitsus andis 18. juulil 1818 nõudjale välja tõestatud ärakirjad 1815. a. 18. dets. protokollist ning otsustas üldiseks teadmiseks kuulutada, et varastatud vabakirjade esitajad, ükskõik kus nad iganes ilmuksid, tuleb kinni pidada, kirjad ära võtta ja, kui nende esitaja natukenegi kahtlane näib, koos kirjadega saata kubermanguvalitsuse korraldusse.

Kubermanguvalitsuse kuulutus ilmus trükist „Revalsche wöchentliche Nachrichten“ nr. 30 (29. juulil 1818) esiküljel, kust seda kõik võisid lugeda ja unustada.

Eelnevast näeme, kui palju veel arhiiviuurimused võiksid liisandada andmeid ka kõige tõsiteaduslikumalt läbiuuritud eesti vanemate kirjameeste biograafiatele. Kreutzwaldi esivanemate ja võib-olla ka vanemate kohta leiduks Keskarhiivi kogudest loodetavasti veel mõndagi lisa. Kui prof. Suits teatab, et vanem Vidri Reinu eelkäija Kadrinas olnud Mangu nimeline ja Laiuselt Virumaale sattunud vist enne 1750. aastat, siis leiame sellele oletusele ⁹⁾ tõestuse Virumaa 1739. a. revisjonist: Jõepere mõisas elab juba 3½ aastat uusasukana Mauro Pello, kes 1739. a. lõpul tulikahjus oli parajasti kaotanud oma maja ¹⁰⁾). 1744. a. revisjoni puhul on tema asemel nimekirjas juba Mauro Pello M a n g o, ainuke Mango nimeline Jõepere mõisas ¹¹⁾). 1750. a. revisjoni puhul on Mango juba perekas pooladrik ¹²⁾, 1765. a. revisjoni puhul nimetatakse teda Pello Mango ja samast külast leiame kolmandikadrikuna Pello Micheli ¹³⁾, järeleuurimuste selgitada jääks nende suguluse tõestamine ja veel lähem sidumine Kreutzwaldi suguvõsaliinidega.

N. Loone.

⁷⁾ EKvA, nr. 3691 — 1815. a.

⁸⁾ Maa-Virumaa haagikohtuniku arhiiv, Saadud kirjad 1818. a.

⁹⁾ Looming 1931, lk. 1073.

¹⁰⁾ ERKA, EKrpA, revisjonid nr. 15 (Revision de Anno 1739, Wierland), fol. 97—98, 100—101.

¹¹⁾ ERKA, EKrpA, revisjonid nr. 22 (Revision de Anno 1744, Wierland), fol. 752—753.

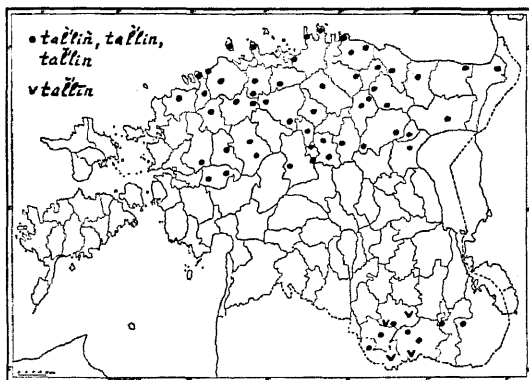
¹²⁾ ERKA, EKrpA, revisjonid nr. 30 (Revision de Anno 1750, Wierland), fol. 5—6.

¹³⁾ ERKA, EKrpA, revisjonid nr. 38 (Revision de Anno 1765, Wierland), fol. 142.

Tallinna praegusest nimest.

2

Selle genitiivse kuju kõrval esineb murdeis kaunis arvukalt ka nominatiivset tüüpi *tallin* ~ *tallin* ~ *tallin* ~ *talin* jne. (vt. kaart nr. 5, 6). Ülalesitatud *Tallinna linn* > *Tallinna* arengu eeldusel need võiksid siis olla uuemad soetised, nii-öelda retrograadselt kujundatud nominatiivid. Et see tüüp on tarvitusel peaaesjalikult Tallinna ümbruses (Ha, Jä, Vi) ja suurelt osalt nimelt alal (Ha, Jä), kus selle linna harilikumaks, kõnekeelsemaks nimeks on *linn*, selle kõrval *tallin* aga esinev ainult eraldamise vajaduse puhul ja aadressist kõnelemisel, tuleb selle nominatiivi moodustumisel küll vist oletada kauemat aega kirjakeeles nähtud nime-

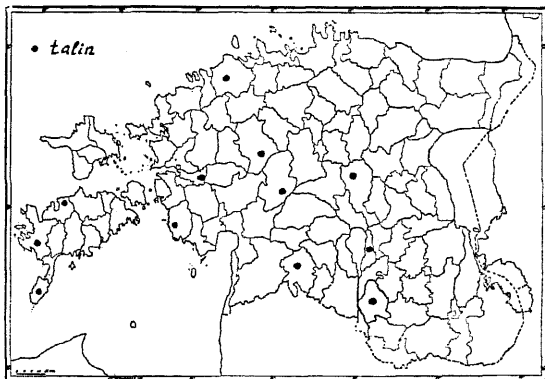
Kaart nr. 5.

kuju (vt. lk. 169—173) mõju ja ses nimetuses linn-sõna sisaldumise äratundmist ning toonitamist. Teiselt poolt, puhthäälikuliselt, see *tallin*~*tallin* (kuid mitte *talin*) võiks aga otseselt põlvneda muistsestki nominatiivist. Kindlamini seda usaldaks väita *tallinn*-tüübi põhjapoolsest alast kaugel eraldi lõunas (Va, Võ, Se) levinud *tallin*~*tallin* kujude kohta. Kra *Tainliin* (< *taniltin*) ja üldse *-lin* juhivad igatahes arvama selle nominatiivi suuremat vanadust, neis otseselt nimetava *taniltina* (< **taninliõna*) jätkumist. Lühenemise *-lin* > *-lin* puhul paiguti vrd. *Kivilõ* > *Kivilo*, *-sõ* > *-so*, *-võre* > *-vere*. Selle nimetavalise tüübi püsimiseks või kesteab levimisekski võis aga kaasamõjuv olla ka kirjutatud nimekuju.

Nominatiivse tüübi *tallin* (*tallin*, *tallin*, *tallin* jne., vt. kaarti nr. 5)⁵¹ puhul on märkida, et lõpp-*n*-i pikkus (*n*, *ñ*) siin on häälduses koguni kõikuv. On isegi võimalik, et suurel osal kaudselt saadud andmeist *-ñ* poolpikkus on murdekogujate poolt

51) Seda esineb, ERA-i andmeil, ka rahvalauludes: Tallin meil tubakat tua (N III 96 B : 19), Tallinn Tartu rajadeni (Eis. 26 : 66).

teoretiseeritud (-*linn* sõna mõjul). Isiklikult igatahes olen väga paljudel kordadel ometi kuulnud selgesti *n*-häälikut⁵²⁾, mis-puhul aga murdekõnelejailgi võib arvesse tulla teadvus *linn*-sõnast, eriti kui nad vastavad näit. küsimusele: kuidas on meie pealinna nimi? Muud käänded sel tüübil on üldisemalt *nn*-ga: gen. *talliinna*⁵³⁾ - *tallinna*⁵⁴⁾, part. *tallinna*⁵⁵⁾, ill. *talliinna*⁵⁶⁾ - *tallinna*⁵⁷⁾ - *tallinna*⁵⁸⁾, *tallinna*⁵⁹⁾, iness. *tallinnas*⁶⁰⁾, kuid leidub ka *n*-ga: part. *tallinaD*⁶¹⁾, ill. *tallinahe*⁶²⁾, iness. *tallinah*⁶²⁾. Nominatiivile *talliin* võib kohati vastata muis käändeis isegi hoopis teine häälikuline tüüp: ill. *talinasse* (naabruses esineb aga nom. *talina*!)⁶³⁾, gen., ill. *talina*⁶⁴⁾, gen. *talina*⁶⁵⁾, nom. *tallin*: *talina põl*⁶⁶⁾, nom. *tallin*: iness. *talnas*⁶⁷⁾, nom. *tallin*: gen. *talna*⁶⁸⁾.

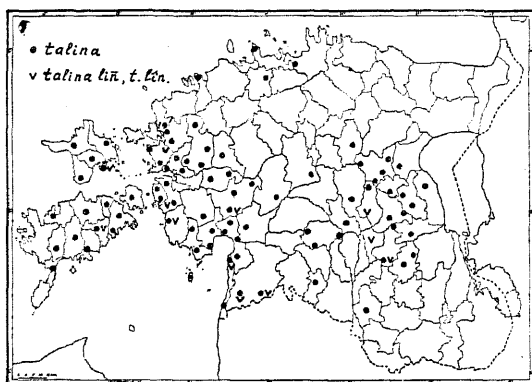
Kaart nr. 6.

Tüüp *talina* (*talina lin*, *t. leñ*, *t. lin*) praegu laiub üle lääne-poolse põhjaeesti (Hi, Sa, Lä, Pä jm.) ja sellest nüüd teatud määral eraldi põhjaeesti keeleala lõunapoolse piirkonna keskel ja osalt lõunaeestigi aladel (vt. kaarti nr. 7). Kerkib küsimus, kas selle tüübi mõlemad levikualad omal ajal ei kujundanud ühte ainust suurt, Läänemerest ühtlaselt kuni Peipsini ulatuvat valdkonda, mida hiljem on lõunapoolsem *talna*-ala loode- ja põhja-sihis laienedes katkestanud, või on tüüp *talina* idas tekkinud omaette, läänelise esindusega rööbiti? Põhja-VI ja põhja-Ta, osalt ka Jä puhul tuleks meeles pidada, et siin vanemat

52) Näit. HMdLeetse, KeiLohusalu, JürNabala, KuuVirve, HagMaidla, KosNõrava, VNgKabala, PeeSuure-Kareda, KoeVao jpt.

53) Ann, KosNõrava. 54) HijLahe. 55) KosNõrava, NisAude, TürKolu, VNgKabala. 56) AmbOjaküla. 57) HMdLeetse, MärOrgita, TürKolu, PeeS, Kareda. 58) KuuVirve. 59) RakAre. 60) JõhPäite, Nai. 61) HMdÄmmari 62) SeKüllätüvä. 63) KuuKodaso. 64) HagPahkla. 65) VigVelise. 66) Urv. Simula. 67) Avi. 68) Krl.

keeletraditsiooni XVII ja XIX s. jooksul on üldse segatud ja murtud tunduvalt Eesti muudest osadest, eriti Mulgimaa lõunapoolseist kihelkondadest tulnud asunikude tõttu (XIX s. peam. talude ostmise teel). Õige ulatuslikus kolmnurgas (umb. Viljandi — Ambla — Tartu) on siin teatavasti põliste kohapealsete perekondade protsent elanikkonnas suhteliselt väike (Edg. K a n d i järgi)*. Sellest seisukohast kalduks oletama *talna*-tüübi tungi Krk-Pst-Trv-Hel-San alalt loodesse ja põhja ning avara *talina*-valdkonna jagunemist pooleks. Selles kahtlema sunnib aga asjaolu, et siin kohati (Vil, KJn) näib *talina* olevat *talna* kõrval uuem. Hää-s ja Saar-s kui suhteliselt uudis-asundusmais ja ka Hls-Krk-s võib *talina*-tüüp olla uuem, loodest levinud, kuna Saa põhjaosade *talna* võib seletada asundussuhetest Viljandimaaga⁶⁹) ja üldse idaga⁷⁰).

Kaart nr. 7.

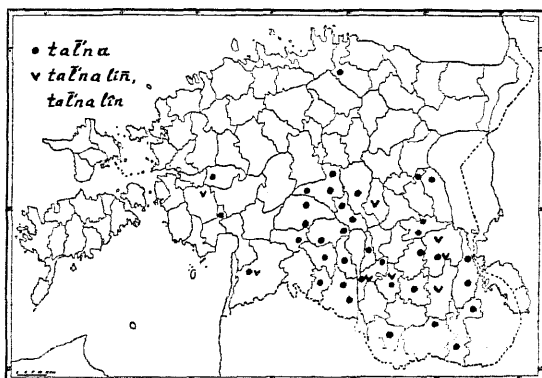
Talina-tüübi leviku suurus igatahes eeldab selle teisendi märgatavat iga. Selgitada oleks, kas see põlvneb tüübist *tallinna* > *tallina* või otse kõige vanemast häälikukujust *tani(n)linna*. Esi- mesel puhul meil oleks tegu helilise geminaadi lühenemisega (*ll* > *l*), mis meie kohanimedele pole kaugeltki omane ei üldse ega ka eraldi läänes (*Kullamaa*, *Simmisti* kl. Muhus, *Mälliküla* Var-s, *Tammuna* kl. Jäm-s, *Tännassilma* kl. Türis jne.; enne- mini leidub vastupidist *emaste* > *eimasti*, *aliste* > *alliste*, *Granaada* tl. >> *rainnatti* tl. Saa-s; seevastu lühenemisjuhuna võiks nimetada ainult *Kilingi* > *Kilingi-kilinga* Saa-s, vokalismis aga juhtumeid nagu *Põravere* > *põrabre* PJg-s). Küsitav, kas see muutus on kõrvutatav üldeestilise *ll* > *l* lühenemisega sõnas *va-*

* Vt. ka „Eesti rahva ajalugu“, J. V a s a r’al peat. XLV, „Talurahva asustus ja liiklemine hiljemal Rootsi ajal“.

69) Vt. „Pärnumaa“ 335 ja 504—505.

70) Vt. seals. 505 all.

litsema, vrd. sm. *vallitse-* (alatiselt kinnine silp siin soodustab artikulatsiooni kõrgenemist, vrd. Rak, Plt *kirutta-*, kuid *marjäd*, samuti *põrmand* > *põrand*, *salmitsema* > *salitsema*, *valvatta-* > *valatta-* > *vatta-*), või (lääne)eesi murrete (?) *tallitta-* > *talitta-*, kohati (Rid, Mar, Vän) *mullikkas* > *mulikkas*, Ris, Mih *alikkas* (< *allikkas*), läänes *ometti* (< *omme-* < **ombe-*), seas. paiguti *sõnikku unik* (< *sõnnikku unnik*), *kanikkas* (< *kaunikkas*), Pär, Vän, JJn, Pil, LNg *õnistan*, *tunistab* jne. sõnades. Nagu nähtav, on kõigil puhkudel siin lühenemise teguriks praegu alaliselt järgnev kinnissilp. Niisama tõenäoliseks igatahes usaldaks pidada ka arenguid: kas *tani(n)linna* (NB konsonante *t-n-l-n!*) > assimilatiivselt⁷¹) *talilinna* või haploloogiliselt *tanilin(n)a* >

Kaart nr. 8.

talina. Viimase puhul vrd. LCD *Wyalælinfæ* = **Wafelinfe* > 1346. a. *Wallingheš*, 1355. *Wallingheš* >> *Valingu*⁷²), osalt ka *Kaskenenä* (1320. ja 1364. a. *Caštenenne*) > *Kastna* kl. Tõs-l, *Mainemaa* (*Maynema*) > *Maima* kl. PJg-s, **Kõinemaa* (1539. a. *Rehnamaš*) > *Kõima* [*kõima*] vd. Mih-s, *Neanurme* > *Nearme* kl. Mih-s. Kui on aga õige *taninlinna* > *talina* (ja mitte *tanilinna* > *tallinna* > *talina*), siis pidi *talina*-tüübi idapoolne eksklaav varemalt kindlasti olema ühenduses läänepoolse alaga, olgu siis, et selle tüübi levikuala on suhteliselt hilisemal ajal Pär-lt laienenud itta, Vi-le ja Ta-le. Küsitav ainult, kui palju võivad seda oletust toetada toonased liiklemissidemed ühelt poolt Tori—Vändra ja teiselt poolt Pilistvere—Suure-Jaani—Põltsamaa vahel, kus seda takistamas avarad sood ja kõnnud. Vt. kaarti nr. 9!

Alatüüp *talin* (vt. kaarti nr. 6) on nähtavasti õige hiliselt

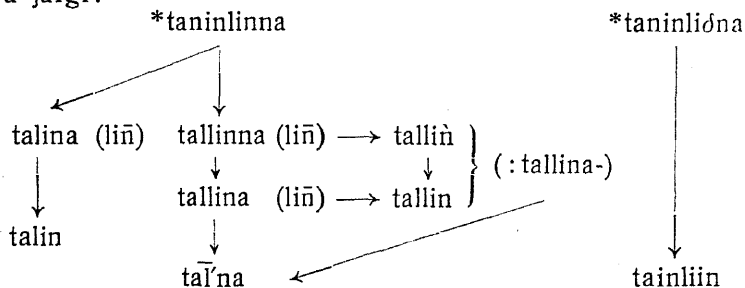
71) Vrd. ka Ojansuu, Vir. 1909, 128.

72) Vrd. P. Johansen, m. t. 639–640.

siin ja seal kujunenud eelmisest *talina* tüübist, nn. retrograadse moodustamise teel (vrd. lk. 165).

Tüüp *talna* (*talna liñ, t. lñn* jne.), vt. kaarti nr. 8, on samuti üks uuemaist ja häälikuseaduslikult arenenud vist tüübist *tallina*, vrd. ka kihelkonnanimetid (*Martina* >) *marina* ja (*Tõstama* >) *tõstma* (selle kõrval ka *tõstama*). See teisend esineb õige avaral ja kompaktsel alal lõunaeestis ja põhjaeesti kaguosades, viimasesse (eriti VI põhjapoolmikule) olles tunginud vahest alles läinud sajandil (vrd. lk. 165). Kõige hilisemad on muidugi üksikud *talna*-tüübi esinemisjuhud Lä-l, Pä põhjaosades ja VI-l. Et endisel Liivimaal, eriti selle kagupoolseis osades, sidet Tallinnaga oli varem aegadel kasinasti, seda linna rahva seas üldse vaevalt tunti, siis ongi võimalik, et see teisend ei jätkagi kohalikku traditsiooni (viimase jälgi on pigemini *tallin* ~ *tallina* ja *tallin* ning *Tainliin* äärmises kagus, vrd. lk. 164), vaid *talna* part. *talnad* annaks edasi XIX s. ühiskeelest kuuldud kuju *tallin* gen. *tallina* part. *tallinad* (mis võrdub Ha, Jä ja VI tüübiga) ja põhjeneb selle tüübi obliikvakäanel. Selle nimeteisendi otsesest kuulmist ja laenamist põhja poolt ei saaks oletada seepärast, et mõlema valdkonna vahel praegu märgatavas ulatuses ja varem vist laiemalt, kuni Peipsi rannani küündides aseneb kiiluna tüüp *talina*. Viimasest aga *talna* tuletamine on kõige küsitavam.

Kui ülalesitatud kaalutlused peaksid osutama õigeks, võiksime kujutleda Tallinna nime eri teisendite arengukäiku järgmise kava järgi:

3. Tallinna praegune nimetus kirjakeeles.

Meie kõige vanemais kirjalistes mälestistes, nimelt XVI s., esineb tüüp *tallina* (või *talina*?) *linn*, kuid süntaktiliselt kahjuks mitte kujul, mis selle nominatiivi võiks vormiliselt valgustada*:

1535—1550, ? 1570. [? tallyna lynn]: ...[šelle | awšall tallyna lynnha]. .. (Ametivanne, VEKVM, 2).

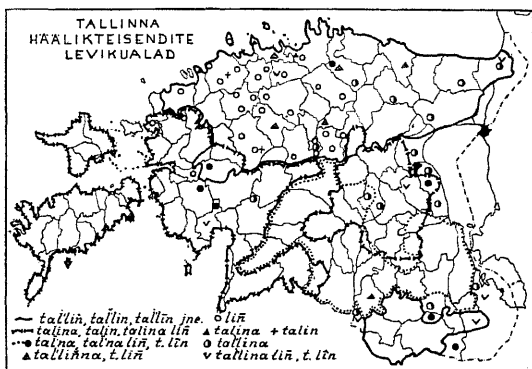
* Järgnevaist andmeist on kümmekond tsiteeritud Eesti Keele Arhiivis olevast eesti kirjakeele sõnastiku kartoteegist, muu osa autori eesti kirjakeele sõnastiku kartoteegist.

1570. [? tallhna Lhnn]: ... þelle tallhna Lhnnhall... (Ametivanne, VEKVM, 4).

Tähelepanu väärib, et see tüüp praeguses kõnekeeles (vt. kaarte nr. 4 ja 7) esineb meie pealinnast märgatavas kauguses. Võimalik, et 400 a. eest nimetus *tal(l)ina linn* esines laiemalt, ka Tln ümbruses ja linnas eneses, ning lisasõnaga *linn* eraldati altlinna vastandina *tal(l)inale* = toompeale.

XVII s. on valitsemas kirjutusviis Tallin ja vist ka (kuna harilikult esinevad obliikvakäänded) Tallinn, mida võiks lugeda nii kujul *tallin*, *tallin* (*tallin* jne.) kui ka *talin*. Haruldane on (1665) Tallinna Lin(n):

1603. [? Tallinn, vrd. mujal Linn, Patt]: ...meddy Tallinna⁷³) siddes (G. Müller 86,14), ...syn meddy Tallinna Merre ninck wyki pæl... (seals. 86,34).

Kaart nr. 9.

1604. [? Tallinn]: ...mehy waifet Tallinna Rachtwaš... (G. Müller 200,23).

1605. [? Tallinn]: ...meddy Tallinna, Ruy ks meddy Lifflande Maa pælt... (G. Müller 262,4).

1606. [? Tallinn]: Ruy meye Wayset ninck hæfti kiuwatath Tallinna R: [o: Rachtwaš] sesama ks piddame tuuistama... (G. Müller 341,21).

1637. [Tallin]: Rewall | Tallin | ast (H. Stahl, Anf. 100). Vrd.: burg | lind | linnast (seals. 46).

1638. [? Tallin]: ...ülle Tallina ninck Lufflandi-Mah (R. Brocman ja P. Fabricius, piisk. J. Iheringi ametisse kinnitamise kirja tõlge, VEKVM 67,16). Vrd. Ufsali-Linnaš (seals. 67,29). Sõna *linn* sisaldumine nimes (gen. Tallina) pole siis kirjutajaile ilmne.

1660. [? Tallin, vrd. konn 195]: Runningas tulleb Tallina sisse. (Gösenken, Man. 171). Vrd. staadt (urbs) Lihn | ast (seals. 390).

1665. [? Tallin, Tallinna Linn]: ...Allemb Statholder Tallinna pehl... (Kindralkub. B. Horn'i käsk, VEKVM 151, 35), Kirjotut Tallinna Linna pehle... (seals. 153, 2).

1689. [? Tal-Lin]: Rähwli- echf Tal-Linnas (Ehsti-Mah Wehhemb Laufo-Ramat... , tiitel.).

73) V. Reimani väljaandes, VhGEG XV, on trükiviga (Tallina).

1699. [? Tallin]: Trüffitüt Tallinnas... („Käsiraamat“, tiitelleht, VEKVM 271).

Järgneval, XVIII s-l jätkub kirjutusviis Tallin, Talliñ (lugeda *tallin, tallin, tallin*, vaevalt küll *talin*):

1700. [? Tallin]: TALLINNA/Trüffitüt... (N. n. „Esimene poliitiline trükkdokument“, tiitelleht, VEKVM 273, nr 123).

1701. [? Tallin]: Tallinnas („Evangeliummit Nint Epistlit...“, tiitell., VEKVM 284, nr. 125).

1703. [? Tallin]: ... meie Runningliffu Talliña pähl... (N. n. „Hoiatus talurahvale“, VEKVM, nr. 129).

1732. [Tallin]: TALLINNA Cestima pealin (A. Th. Heile, K. Anw. 307).

1739. [? Tallin]: ... tullid... Tallinna ellama... (Piibel, 1. tr., eess., lk.): (1 v°).

1740. [? Tallin]: Tallinnas (Wiis head jutto..., 3).

1768. [Tallin]: TALLINNA (Onsa Öppetaja Lutterusse Katekismusse Ramat, tiitell.).

1774. [? Tallin]. Trüffitüt Talliñnas... (Summala furest Teggudest Ma-istna peäl, tiitell.).

1779. [Tallina Liin]. Trüffitu Tallina Linan... (Juttusse-Ramat..., tiitelleht).

1780. Tallin, a Reval r. d. ta läts tallinasse (Hupel, E. Sprl. 1 tr., 279). Illatiiv tallinasse eeldab autoril ka nominatiivi *tallina* (*talina*?) kuulumist.

1781. [? Tallin]: Tallinnas (Rõki ja Rokka Ramat..., tiitell.).

1782. [? Tallin]: Tallinas (Arvelius, Üks Raunis Jutto- ja Öppetusse Ramat, tiitell.).

1787. [? Tallin]: Tallinas (Arvelius, Üks R. Jutto ja Öppet. R. II, 1).

1789. [? Tallin]: Talliñnas (Ludse, Suhhataja Piibli ramato siise, 2 trükk, lk. 1).

1790. [? Tallin]: Tallinnas (Hagemeister, Lühhi-fenne öppetus maarahvale, lk. 1).

1790. [? Tallin]: Tallinnas (Arvelius, Ramma Josepi Hädda- ja Abbi-Ramat, tiitell.).

1793. [? Tallin]: Talliñnas (Willmann, Ellamisje-Suhhataja..., tiitelleht).

Nominatiiv Tallin, Talliñ, harvemini ka Tallinna lin, Tallina lin valitsevad ka XIX s. ja alles sajandi teisel poolmikul hakkab tarvitusse imbuma ka genitiivset kuju *Tallina* ja viimase kolmandiku paiku *Tallinna*.

1800. [? Tallin]: Talliñnas (Cesti-Ma-Rahwa Kalender, tiitell.).

1804. Talliñ (Willmann, Juttud ja Moistatusjed⁷⁴), 3. tr., tiitell.), Serrva, kes Tallinna läts, ... (seals., lk. 65).

1805. Tallina-liin (Weit. oppet. nint lugg. Ram. Tartu ma-rahwa toli laste tarbis. 31). Seals. ka Perno-liin, Tartu-liin jne.

1807. [? Tallin]: Talliñnas (Winkler, Cesti-ma Ma-wäe föa-laulub, lk. 1).

1816. [? Tallin]: ni Tallina- kui Kurremaal [= Saaremaal], ... (Masing, Ehstn. Originalbl. I, 29).

1817. [? Tallin]: Talliñnas (Holtz, Luggemisjed..., tiitell.).

1818. Tallin, a, Reval, r. d. ta läts Tallinnasse (Hupel, E. Sprl., tr., 239).

1821. [? Tallin, Tallina lin, vrd. seals. kuf, kül]: Tallina kubbernemangust..., ... Tallinaft (Masing, MNL 1821, 323), ... mis ülle Tallina linna läts (seals. 5).

74) Selle teose 1. ja 2. tr. (1782, 1787) on juba Rosenplänteri aegadest peale kadunud.

1823. Tällinna lin andis énnast kätte (Masing, MNL 1823, lk. VII), (ill.) Tällinna (seals. 294), ... Tällinna linna alla, ... (seals. 298).

1825. [? Tällin]: Tällinnaš... (Masing, MNL 1825, 256), (ill.) Tällinna (seals. 165).

1827. [? Tällin]: Tällina Paulo-ramatušt (Luggejatte Lehhed, 3), Tällinaš (seals. 4).

1828. [Tällin, Tällina lin]: Warum die Stadt Reval Tällin, oder Tällina lin heiszt, ist meines Wissens unbekannt... (Jannau, Ros. Beitr. XIX 185). Im Livischen heiszt Tällin ma das Brachfeld, tallina ma Land der Brachfelder (Tällin) Tällina lin, die Stadt mit Brachfeldern, oder die auf Brachfeldern erbaute Stadt, ... (seals.). Die bekannte Derivation von Tällin, Dänen-Stadt, die Büschings Geographie und nach ihr viele geben, scheint zu hypothetisch, ich nehme sie daher als keine an (seals., joone all).

1839. [? Tällin]: Tällinnaš (Waimo ärratamisje-lehhed, I, tiitellett).

1841. [? Tällin]: Tällinnaš (K. M. Henning, Käimisješt Kristusje järrel, 2. tr., lk. 1).

1843. [? Tällin]: ... se sündis Tällinna merre kaldal (Suve Jaan, Luige Laos, 7), ... ta olli jo nelli aastat Tällinna laewa-jaw feltiš (seals. 25), Temma, kes jo ammogi meie Tällinna linna ja Tällinna ma peale maias olli ... (seals. 34), Tällinnaš (seals. 39).

843. Tallin* (F. Tallina) Reval, zusammengezogen aus Taani lin Dänenstadt (Ahrens, Gr. d. Ehstn. Spr., 128).

1846. [? Tällin]: ... Tällinnaš..., ... Tällinna poeg... (Fählmann, Kirj. Kogu I 49).

1849. [Tällin]: ... des ehstn. Namens Tallin (Neus, Revals sämtl. Namen..., 4, ka 20 jne.).

1849. [Tällin]: lin Tallin (B. Gildenmann, Mailma made õpetus, 86).

1853. Tallin (F. Tallina) Reval, soll aus Taani lin (Dänenstadt) zusammengezogen sein (Ahrens, Gr. d. Ehstn. Spr., 2. tr., I, 167).

1859. [Tälliina lin, ? Tällin]: ... Tälliina laulošeltš... (Jannsen, P. Post. 66), ... Tälliina liina jures... (seals 83), ... enne, kui Tälliina lin (seals. 155).

1859. [Tällina, Tällin, Tällina-lin]: Tällina-l. (Maa kaardi-ramat kus fees 16 Maa Raarti, kaart 2), (nom.) Tällina (seals. k. 8), (nom.) Tällina (seals. k. 10).

1860. [Tälliina-lin]: ... kus Tälliina: lin merre randas... (Koli-ramat. Wies jaggo. Reograhw, ... 2. tr., 151).

1863. [? Tällin]: ... kui Walga ja Tälliina, Sörwema ja Narwa liina wahhel... (P. Post., 276).

1864. [? Tällin, Tälliina lin]: Tällinnaš (E. Post. e. Nädd., 8), (ill.) Tälliina (seals. 16, 99), Tälliina liinale (seals. 262).

1866. [? Tällin]: Ma pärrast fedda jõudšin finna

Ruš maandi künab Tällinna*.

(Joone all järgneb seletus: *) Tällinna, Tälli rahwašt ehhitud (Schultz-Bertram, Peegli pildid, 8).

1868. [Tällin ~ Tällinna]: Tallin (C. R. Jakobson, Veikene Geograafia, 8, 10, vrd. Petseri lin, lk. 9). Linnad: Tallinna, Baltiska, Rakvere... (sealsamas 38).

1869. [Tällin]: Talli-linn g. linna (pt), gewöhl. verkürzt Tall-linn (Tällin) Reval (angeblich aus Tälli-linn), Talli-linna (Tällina)-ma Ehstland (Wiedemann, Wb.),

1870. [? Tallinna]: ... ühest Tallinna saksa sõaväest... (Jakobson, Kolm isam. k., 26).

* Tärnikene siin tähendab, et etimologia pole mitte Ahrensilt endalt.

1870. [? Tallin]: Kui kadund Kotzebue ajal Tallinnas esimene theater asutati, ... (Kreutzwald, Kr. ja Koid. kirjav II, 97).

1871. [Tallina]: Sarjo mafond, kus Tallina 32,000 innimeestega ja Baltiisti lin on (Geograahvi, ehf õppetuis mailma suruseft ..., 14), Tallina kubernemangus on ... (seals.).

1872. [? Tallinn]: Tallinnasse (Jakobson, Kiri Köhlerile, E. Kirj. 1912, 194), ... tuli mineval nädalal Tallinna (sama, seals. 196, seals. veel teist korda ill. Tallinna).

1873. [? Tallinn]: Tallinnast (J. Pärn, EKMSAr. 1873, 47).

1874. Tallinn; see tähendab Daani linn (G. Blumberg, Juhataja Kodu- ning isamaa tundmisele, 2. tr., 43), see on Tallinn (seals. 42), (ill.) Tallinna (seals., 44).

1875. Tallin... Tallinnas (Koolilaste Geograahvia raamat, 27; vrd. seals., Paldiski lin).

1877. [Tallinna linn]: ... Liivi, Tallinna ja Saare maa... (M. Jürmann): EKMSAr. 1877, 4), ... maalt Tallinna linna ajas (seals. 9).

1879. Tallin, Daani linn Eestimaal (Hurt, Pild. is. sünd. asj., 164), (nom.) Tallin (seals. 50), Tallina nimi (seals. 46), Tallinas (seals. 54), Tallinnasse (seals. 49).

1879. [? Tallin]: (part.) Tallinna linna (J. Jung, Nurmeg. m., 13), (ill.) Tallinna (seals., 6, 14) (ill.) Tallinnasse (seals., 12), (ill.) Tallinna (J. Jung, Järvam. 15), (ill.) Tallinnasse (seals., 14, 29), (part.) Tallinnat (seals. 16).

1880. [Tallinna]: (nom.) Tallinna — Lindanisa (Valgus I. nr. 31, 1, 1).

1882. [Tallinna linn, ? Tallinna]: ... Tallinna linna Eestlased... (Olevik I, nr. 1, 2, 1). Tallinnasse (seals. nr. 48, 2, 4). Viimane illat. eeldaks genitiivset põhikuju.

1882. [Tallinn]: Vana Tallinn (Virulane IV, nr. 26, 1, 1).

1882. Tallinn (Eisen, Esivan. var., 25), Tallinna asutus (seals. 23). Linna ennast hakati sest saadik Daani Linna ks hüüdma, kellest rahvas hiljem Tallinna tegi (seals. 25).

1883. [? Tallin]: ... Tallinna ligidal... (J. Jung, EKMSAr. 1882, ilm. 1883, lk. 23).

1883. [? Tallinn, Tallinna linn]: Tallinna linnas..., ... Tallinnas (Sakala VI, nr. 36, 3, a).

1883. Tallinn (F. J. Lorenzson, Lühike geogr. e. Maadeteatud., lk. 11.)

1884. [? Tallinn]: Mõnes Tallinna murde sõnas... (M. Veske, EKMSAr. 1883, ilm. 1884. lk. 82).

1884. [Tallinna linn, Tallinna]: Seal on Tallinna linn (J. Muchell, Geograafia õpet. käsir. I, 22), Tallinna on suur merekauba ja kubermangu päälinn (seals.).

1884. Tallin (Geograahvia Kaardid koolilaste Geogr.-raamatu lisaks 3. kaart; vrd. seals. Tudulin).

1885. Tallinna (H. Einer, Lüh. E. keele õpet. rahvak., lk. 8).

1888. [Tallinn]: ... et Tallinn vanaste... (Olevik VII, nr. 20, 2, 4).

1890. [? Tallinn]: ... Tallinnasse tagasi (Olevik IX, nr. 33, 842).

1891. [Tallinn] Wiedemann, Wb. 2. tr. Esineb täpsalt sama, mis 1869. a. trükis.

1891. [Tallinn]: meie Tallinnat (Hermann, Post. nr. 101, 1, 3), Tallinnasse (seals. nr. 105, 3, 3), Tallinn (seals., nr. 106, 1, 2). Illat. siin eeldab genitiivse põhivormi või nom. *tallin* tundmist.

1892. ... Tallinn... (Bornhöhe, Tall. narrid ja narrikesed, 42).

1893. [Tallinn]: ... mille seas ka Tallinn oli, ... (J. Kõrv, Luigemäe Olli, 2. tr., 7), ... Tallinnat... (seals. 10), ... Tallinnasse... (seals. 6).

1894. [Tallinna linn]: Tallinna linnas on tema... sündinud (V. Reiman, EÜS-i Alb. II, lk. 1).

1895. [Tallinn]: Et Anhû Tallinn on, see on... (K. A. Hermann, Uurim. Eesti r. muin.-aj., 74).

1896. [? Tallinn]: (ill.) Tallinna (Eisen, Kodused jutud, 50).

Nominatiiv *Tallinn* on pea ainuvalitsev ka XX s. algul, kuid peagi hakkab selle kõrval enam ja enam esinema ka kuju *Tallinna*, osalt rahvakeelsete *talina* ja *tallina* mõjul, osalt aga intellektuaalseil kaalutlustel, et reeglis erandit vältida:

1900. [Tallinn]: Et „Tallinn“ lühendatud „Daani-linn“ on, selle poolest on kõik vanad ja uued uurijad ühel nõuul (Uus aeg I, nr. 62, 1,1; ka nr. 49, 2,1).

1901. Tallinn aga, kelle... (Eisen, E. Post. Öht. Kõned, 151,2). Tallinn (seals. 182,1).

1902. [Tallinn]: ... millal Tallinn läheneb (A. Kivi, Meie murult, 19). Mida lähemale Tallinn tuli... (seals. 19, ka mujal Tallinn). Kuid: (part.) Tallinnat (seals. 19), (ill.) Tallinnasse (seals. 16), mis jällegi eeldavad nim. Tallinna või Tallina kuulmist.

1902. Taani linn = Tallinn (W. R[eiman], Post. 1902, nr. 89,1).

1903. [Tallinn]: ... siis, kui Tallinn juba kasakatest... kubises, ... (Ed. Vilde, Kui Anija mehed Tall. käis., 120).

1903. [Tallinna]: *tsuhkna maal* olevat linn nimega *L'eever* (s. o. Ревель, Tallinna) (O. Kallas, Kraasna maarahvas, 41).

1906. [Tallinn]: Eestlaste maa suurem linn on Tallinn (Hermann?, Valgus nr. 38, 14. VIII, lk. 1,1).

1909. Tallinn (Postimees 1857—1907, lk. 117).

1913. Tallinna (K. Tasaak. Geograafia käsiraamat, 3. tr., lk. 44), Tallinn (seals. lk. 53, 54).

1920. Tallinn (H. Turp, Kodumaa geograafia, lk. 30).

1920. Tallinna (G. d'Annunzio, Surnud linn, lk. 3).

1922. Tallinn (A. H. Tammsaare, Kõrboja peremees, lk. 1).

1923. Tallinn (Eesti, Esthonia, Esthonia, lk. 1, 2, 4 jm.).

1923. Tallinna (Wiedemann, Eesti-Saksa sõnaraamat, 3. tr, lk. XXVIII, kaardil).

1923. Tallinn (E. Vilde, Kogutud Teosed, I, lk. 3).

1923. Tallinn (A. Tiitsmaa, Eesti Keel II, 113).

1924. Tallinna-Väike ...mitte Tallinn-Väike (Eesti Keel III 181, keelereegel).

1925. Tallinna... mitte Taliinn (Eesti Keel IV 82, keelereegel)

1926. [Tallinna]: Pealinn, Tallinna, on 128.000 elanikuga (Eesti. Maa, rahvas, kultuur, 5).

1927. Tallinna linn, Tallinn (M. Kampmann, Eesti ajalugu, 4. tr., lk. 55, 65).

1929. Tallinna (Fr. Puusepp, Eesti keele gramm. koolidele, 14).

1929. Tallinn (Põllumajanduse Peavalitsuse Aastaraamat II, tiitell.).

1930. Tallinna (S. Sütt-D. Koppel, Maateaduse õpperaamat, 4. tr., lehek. 20).

1932. Tallinna (E. Markus - A. Parts, Maateaduse õpperaamat, 13).

1932. Tallinna (S. Sütt-D. Koppel, Maateaduse õpperaamat, 75).

1932. Tallinn (H. Kruus, Grundriss der Geschichte des estnischen Volkes, lk. 13).

1932. Tallinna (Eesti Kroonika 1932, kaaneleht).

1933. Tallinn ~ Tallinna (E. Muuk, Väike õigek. sõn. 456).

1934. Vana Tallinn (J. Schütz, Looming, nr. 2, 1).

Olgugi et tekstide laadist ja Tallinn-sõna kui kohanime iseloomust tingitult me seda nimetust kirjakeeles mitte küllaldaselt ei leia sõna põhivormis, s. o. sisuliselt nominatiivis, vaid harilikumalt muudes käänetes, selgub meile ülalesitatust ometigi kindla joonena vormilise nominatiivi *Tallinn* valdav esinemine meie kirjakeele kogu traditsiooni kestes, lausa nõnda nagu praegune rahvakeel tarvitab Harjus, Järvas ja Virus. Päris valjult võttes

võiks osa vanema kirjakeele kirjutistest olla loetav ka kujul *talín*, lääne-eestiliselt (vt. kaarti nr. 6!). Harukordadel (XVI s., 1665, 1821 jne.) on pinda kobanud idas kui lääneski hõredalt pruugitav tüüp *Tallín(n)a linn* (*Talina linn?*). Asjaolu arvestades, et Harjus ja Järvas (ning kohati Läänemaalgi) rahva põlises keeleuususel Tallinna kutsutakse *linn*, kuna *Tallín*, *Tallinn* on selle kõrval uudsem, haruldasem, kuidagi ametlikum ja stiililt kõrgemaastmelisem nimetus, võiksime *Tallinn*-kuju kirjakeelde juurdumise tõepäraseks teguriks pidada Viru murdeid (kus siis *tallín* oleks nom. *taninlinna* otsene jätkaja), mille mõju meie kirjakeele algusaegadel polnud väike, kirde-eestilisele põhjale rajaneva Stahli keele eeskuju (tema grammatikas 1637 *Tallín*) ja hilisemal aegadel lisaks veel intellektuaalseks mõjustajaks selle sõna etümologiseerimist, teadmist, et tas peitub sõna *linn*. Ja kirja-keelest ning selle mõju alusest Tallinna linna keelest ja ühis-keelest on võinudki nimekuju *tallín* valguda Harju- ja Järvamaale.

Genitiivikujulist nominatiivi (*Tallinna*) hakkab kirjakeelde nõrguma õige hiljaku, alles XIX teisel poolmikul, küllap vist (kujul *Tallina* siiski juba a. 1859) esmakordselt C. R. Jakobsonil (a. 1868). See tarvituse lüüb lakkama XX s-l, eriliselt ilmasõja aegu ja iseseisvas Eestis. Vaevalt küll võiks siin tõukeks olla rahvakeeles väga haruldane *talliinna* (vt. k. nr. 4!) või pisut sagedasem *tallina* (vt. k. nr. 4!) või hoopis avaramalt tuntud *talina* (vt. k. nr. 7!). Pigem oletaks siingi mõistuslikke kaalutlusi, tarvet järgida kohanimede vormi seaduspärasust ja vältida erandit, normeerivale ja reguleerivale ajavaimule vastavalt. Niiviisi sugenenud tendentsile teatavat tuge on muidugi võinud pakkuda ka nimetatud murdekujud. Reeglivaljuse taotamise radu sammudes ja rahva- ning kirjakeelest tol ajal veel kasinaid andmeid tundes otsustas Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond ja Ak. Emakeele Seltsi sanktsioneerida esmalt (a. 1924) fakultatiivsena, hiljem (1925, 1930) ainulisena kuju *Tallinna*⁷⁵. Kuid peagi asusid kirjakeele põline traditsioon ja põhjaeesti rahvakeele teatud osa ning ühiskeele valdava enamiku pruuk vasturünnakule ja nende survele on lõpuks ka ametlikult a. 1933 meie pealinna nimi kinnitatud kujul *Tallinn*.

(Lõpp.)

A. Saareste.

Inimesüdame ja ülepea inimesliha söömine.

Eesti keeles puutume kokku erilise kõnekäänuga. Nimelt öeldakse kellegi isiku kohta: ta sööb, sõi mu südant, sõi, sööb südame seest.

Wiedemanni sõnaraamatus puudub see kõnekäänd. Ometi kuulatakse seda rahvasuus rohkesti. Seda kõnekäändu tuleb mui-

75 Vt. selle kohta A. Tiitsmaa, EK 1933, lk. 98 jj.

dugi piltlikult mõista, sest tõepoolest ei või ükski südamesöömise üle kurtja väita, et keegi ta südame oleks rinnust välja võtnud, vaid ta süda leidub niisama tervena rinnus kui enne kurtmist. Südamesöömise üle kurtja tahab väljendada, et keegi talle palju muret, kurvastust, häda valmistanud või veelgi valmistab, rahu talt röövinud, ta elu raskeks, väljakannatamatuks muutnud või veelgi muudab. Südamesöömise kõrval kõneldakse sagedasti ka südamevalust, ilma et kurtja süda füüsiliselt tõesti valu tunneks.

Muiste söödi tõesti inimesisüdameid, isegi Eestis. Selle kohta leidub Eestist ja samuti mujalt ajaloolisi andmeid.

Läti Hindrek kirjutab oma kroonikas 1222. aasta kohta tõlkes¹⁾: Selle järele läksid samad sakalased Järvamaale, võtsid seal nende ülema Hebbe²⁾ kinni ja viisid ta ühes teiste taanlastega tagasi nende linnusesse³⁾, kiskusid neil sisikonna seest ja rebisid Hebbel veel elusalt südame kehast välja, küpsetasid tulel, jagasid eneste vahel ja sõid seda, et nad kristlaste vastu tugevaks saaksid. Tapetute kehad andsid nad koortele ja taevalindudele söödaks (XXVI, 6).

Seraphim oma ajaloo kirjeldab asja, nagu oleks selles sõjas sagedasti sedaviisi sündinud (Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, I, lk. 69). Sündumuste kordumiste võimalust ei või eitada, aga seda tuleks allikatega enne tõestada. Igatahes näikse Seraphim üldistamisega tahtvat alla kriipsutada vanade eestlaste kannibalismi. Lähtudes vist sellest seisukohast nimetab ajaloolane O. Kienitz eestlasi metsikumaks kui kurelasi (Vierundzwanzig Bücher der Geschichte Livlands, lk. 41).

Kuna mõnelt poolt Hebbe südame söömist eestlaste kannibalismi tõestuseks ette tuuakse, vaigitakse tavaliselt inimesliha söömisest rüütlite lõunasöögil Rõngu lossis. Tüllil sattunud Rõngu ja Rannu mõisnikkudest kutsub esimene viimase poja enese juurde, laseb ta tappa ja lihast lõunarooaga valmistada; seda rooga pakub ta poiisi külaliseks kutsutud isale, kuna ta sel puhul ise loomaliha sööb (M. J. Eisen, Esivanemate varandus, 2. tr., lk. 53 jj.). See inimeslihaga söötmine ei esine mingisuguse nõiausuaktina, nagu südamesöömimine ja verevalamine, vaid lihtsalt kättemaksuna, milline fakt enam tohiks kaaluda kui usulise rituaali mõjul astunud samm. — Paralleele sellele juhtumile leiame võõrsilt. Petetud abielumees annab ebaustavale naisele selle armukese südame süüa (Bargheer, Eingeweide, lk. 33). Kellegi proua kallike Coucy peab ristisõtta minema, sureb seal, laseb aga oma südame prouale saata; proua mees sunnib prouat, et see saadetud südame ära sööks (Bargheer, m. t.).

¹⁾ Ruumipuudusel algupärand trükkimata jäetud.

²⁾ Ladinakeelses tekstis nimi kirjutatud Hebbus.

³⁾ Nende linnusega on mõeldud vist Viljandit.

Umber samasugusest loost kui Järvamaal Hebbe südame söömisest jutustab Muratori teos *Rerum Italicarum Scriptores VIII*, lk. 765 jj.), kust kuuleme, et pärast Palermo vallutamist 1072 võitjate sugulane vahva pealik Serlo sõjas surma sai Castrogiovanni juures. Kui pealik piikidega oli väga mitmest kohast läbi pistetud, lõigati ta keha lahti, võeti ta süda seest välja, jagati omavahel ära ja söödi siis. Langenud pealikut peeti üldiselt väga julgeks, vahvaks meheks; pealiku maharaiutud pea aga saadeti kuningas Tervernusele kingituseks ning meeleheaks, midugi ses mõttes, et kuningaski sellest julgusest ja vahvusest osa omandaks.

Madjaritegi ajaloost tuntakse inimes südame söömise fakti. Regino kroonika kirjutab 889. aasta kohta: Kinnivõetud inimeste südamed jagasid nad osade viisi ja sõid nagu arstirohuks. Siin kõneldakse inimes südame söömisest nagu arstirohust; arstirohu aial tähendatakse siin muidugi vahendit julguse, vahvuse kasvatamiseks.

Inimes südame söömisest kõneleb ka trubaduuri laul, mis on luuletatud 1137 paiku ja sisaldab (tõlkes) järgmist:

Nii surmav on kaotus, et mul ei ole lootust,
et seda kunagi heaks tehtaks, olgu siis sedaviisi,
et ta süda välja võetakse ja et parunid seda söövad,
kes südamega elavad; siis on neil südant küllalt. Jne.

Edasi soovitatakse südame söömist keisrile, kes seda eriti vajavat, siis veel Prantsuse ja Inglise kuningale ning teistele (*Oberdeutsche Zeitschrift für Völkskunde* 1929, lk. 102).

Saksa kirjaniku J. V. v. Scheffel'i 10. sajandisse ulatuv Ekkehard tunneb samuti südamesöömist (lk. 219): Tõsise kahetsuse märkidega teatas ta, et ta nooremail päevil paha haavapõletiku arstimiseks söönud tüki tapetud vaimuliku mehe südant. — Siin süüakse inimes südant sööja arstimiseks.

Aafrika Shire mäestiku elanikud arvavad, et kes vapura mehe tapavad ja ta südame söövad, omandavad ta vaprust (Frazer, *Golden Bough II*, lk. 87).

Ka Siberi rahvastest tuntakse inimes liha ja inimes südame söömist. Gondatti jutustab, et vanad voguli sangarid söönud ikka võidetud vaenlaste südame ja maksa, et vaenlaste jõud nende kehasse läheks ega vaenlane enam ei saaks üles tõusta (*Извѣстія Императорскаго Общества Любителей естествовѣдѣнія, антропологии и этнографіи XLVIII, 2. Слѣды язычества у инородцевъ сѣверо-западной Сибири*, 36). Ühes ostjaki sangarilaulus kõneldakse, et irtõš'i ostjakid kaevanud surnud vaenlase haua lahti, lõiganud korjusest südame välja, tükeldanud ja söönud ära (*Паткановъ, Типъ остяцкаго богатыря*, 66). Paasonen, kes neid kaht eelmistki lugu mainib, lisandab omalt poolt järgmise, mitte-südame söömise teate: Lahingu lõpul lõikasid ostjakid oma sõjamehe kõhu lõhki, võtsid südame, maksa ja muu sisikonna ühes põiega välja

ja panid need põie sisse. Põiega algasid nad pallimängu; kes palli õhus kinni püüdis või keda pall riivas, sai kohe haavust terveks (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXVI, Ueber die ursprünglichen Seelenvorstellungen bei den finnisch-ugrischen Völkern, 2).

Germaanlased tunnevad veel roimadega kokkupuutuvat laste südame söömist. Mõrtsukad ja röövlid tapsid rasedaid naisi, lõikasid nende kõhu lõhki, võtsid lapsed välja ja sõid nende südameid. Nii kõneldakse ühest roimarist, kes 6 naist nii tapnud ja nende laste südamed söönud (Kühnau, Schlesische Sagen III, 260). Upsalast teatatakse, keegi talumees müünud oma raseda naise röövlitele, kes naise puu külge sidunud ja hakanud ta kõhtu lõhki lõikama, kuid viimasel silmapilgul tulnud keegi naist päästma (Köhler, Kleine Schriften III, 279 jj.). Saksamaal väidetakse 17. sajandil laste tapmist ja nendesüdame söömist mitu korda ette tulnud olevat. Bargheer oma teoses loendab mitu niisugust juhtumit (Eingeweide, lk. 175). Üks isa raiunud koguni oma lapse pea otsast, võtnud südame välja, keetnud ja söönud (Bargheer, Eingeweide, lk. 175).

Laste südame sööja roim ei tule sakslaste ebausujärgi ilmsiks (Anhorn, Magiologia, lk. 725); pealeselle omab sööja võimaluse ennast teiste ees nähtamatuks teha; eriti nõidu arvatakse sel põhjusel laste südameid söövat (Bargheer, Eingeweide, lk. 176). Et omandada võimet lendamiseks, enese nähtamatuks tegemiseks ja roima avalikukstuleku takistamiseks, sõid siis roimarid laste südameid. Eestist ei tunta säärast ebausku.

Mitte otse inimesisüdame söömisest, küll aga inimesliha söömisest lääneslaavlaste seas, nimelt vendide hulgas, annab vana ürik tunnistust: Vaagermaal kui ka muil vendide mail on aus (ehrllich) pruuk olnud, et lapsed eakaid vanemaid, veresõpru ja muid sugulasi, ka sõjaks ja tööks mittekõlvulisi tapsid, keetsid ja sõid. . . See pruuk on kaua mõnede vendide seas kestnud, eriti Lüneburgimaal (Zeiler, Ep. 529). Arvesse võttes, et söömisega söödava mõnda head omadust püüti saavutada, võime oletada, et mõnegi vanaks jäänud, julge, vahva isiku südamele niisugusel puhul armu ei antud, vaid et kannibalid selle muu lihaga üheskoos ära sõid.

Inimesohvrid olid muiste päevakorral; neist ei taha ma siin kõnelda. Inimesohvriga ühines inimesliha sööminegi. Nagu looma ohverdamise puhul ohverdajad ohverdatud looma liha sõid, nii söödi inimesohvrigi puhul, kuigi mitte alati, ohverdatud inimese liha, sel puhul muidugi südantki.

Inimesliha söömine on koguni meie ajani ulatunud, vähemalt mõödunud sajandi lõpuni. 1891 oli Venemaal viljaikaldus ja selle tagajärjel valitses 1892 mitmes kohas nälg. Kaasani kubermangu Starõi Multani küla õigeusklikud elanikud lootsid ohvriga Jumalat

lepitada. 4. mail 1892 viidi keegi võõras vaene elanik vallamajasse, kus 15 inimest ta nuga-dega surnuks pistsid ja ta verd jõid. Süda ja kops lõigati kehast välja ja söödi, pea raiuti otsast, korjus visati õue. Tapmist ja söömist vaatasid pealt vallavanem, urjadnik ja kirikuvanem. Kõik pidasid tegu täiesti õigeks, keegi ei takistanud ega püüdnud seda salata (Krauss, Slawische Volksforschungen, lk. 160 jj.). Siin tuli esimeses joones küll ohver küsimusse, aga ohvriga käsikäes käis inimesliha söömine.

Meil süüakse mitmel tähtpäeval, nagu jõuluks, tönisepäeval jne. seapead. Muiste pidasid mitmed vanad rahvad inimespead maiusroaks. Inimespea söömisest loodeti samuti kui südame söömisest söödava inimese omadusi enesele ja oma järeletulijale. Sangari pea söömine tegi sööja tugevaks ning vägevaks. Ameerikas juhtus sagedasti niisugust inimesliha söömist, mille kohta Steinmetz oma teoses „Endokannibalismus“ hulga näiteid toob. Isegi Kreekas tuntakse seesugust kommet, vähemalt viitavad sinna-poolse kreeka laulud (Fauriel-Müller, Neugriechische Volkslieder, lk. 15).

Vanadel rahvastel oli ettekujutus, et inimesel on kehast lahutatav, iseseisev, vaba hing. Inimese kehas leidub keha elusfav hingeõhk, peale selle aga veel hing. Hing tungib kõigisse keha osadesse, seega südamessegi, ja püsib neis, kuigi osa kogu kehast lahutatakse. Need osad jäävad hingekandjateks (Seelenträger) edasi (W. Wundt, Völkerpsychologie II, 2, lk. 17, 18, 22—24). Hinge omadused esinevad peaaugalikult veres ja südames. Looduslapsed avaldavad erilist maiust tapetud inimeste vere järele; nad joovad nende verd ja söövad nende liha, et nende omadusi omandada. Frazer oma teoses „The Golden Bough“ (II trükk, 2, lk. 359 jj.) on selle kohta hulga näiteid avaldanud Aasiast, Aafrikast, Ameerikast ja Austraaliast. Ülepea uskus muistne rahvas, et hingelisi võimeid võib siirda ühest inimesest teise, enamasti kehaosade söömise korral. Ostjakid ja vogulid oletavad, et inimese jõuvedrud on süda ja maks; südame ja maksa sööja omandab jõudu ja rammu (vrd. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia XLVII, Hämäläinen, Ihmisruumin substanssi, 136 jj.). Üldiselt lootis muistne inimene inimesüdame söömisest, et sööja saab julgust, võidab vaenlasi, omandab kaasinimeste poolehoidu, rikastub, muutub kindlaks relvade, valu ja viina vastu; ta teod ei tule avalikuks; ta saab isegi lennata; vargad ja röövliid jäävad nähtamatuks (Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens III, 13, 1807).

Tumedauid mälestusi endisest usust hingekandjate jõu edasiandmise kohta leidub veel meie päevini rahvasuus, eriti söömise puhul. Nii näiteks soovitatakse jänesejala söömist, juurde lises, et sööja siis kärmeks saab kui jännes; härja keele söömist, et sööja omandaks valju hääle; peaaugu söömist, et sööja saaks targaks; linnutiiva söömist, et sööja lendaks nagu lind; seasaba söömist, et

sööja saaks viksiks, elavaks, kuna ärritatud isikutele saba ei lubata, et nad veel enam ei ärrituks, jne. Lastele tavalisest ometi ei anta südant süüa, kartes, et nad siis suure, s. o. jonnaka südame saavad (E. 8° XIII, 79). Muidu sunnitakse lapsi sagedasti sööma selle ettekäändega, et nad siis suureks kasvavad.

Kuigi rahvasuus niisugused ütlused on olemas, ei usu meie päevil tavalisest keegi enam, et nimetatud kehaosade söömine sööja kohta tõesti niisugust mõju avaldaks, kui seda nimetatakse. Need ütlused viitavad aga selgesti esivanemate usule hingekandjate võimetesse. Alateadvuslikkuses antakse edasi muistse aja pärandit.

Hebbe südame söömist Läti Hindreku ajaraamatus ei või salata. Ometi puuduvad andmed, kas Eestis muidu veel inimes-südant on söödud. Ürikud ja rahvaluule teated vaikivad selles suhtes. Kui oleks inimes-südame söömine Eestis laialdane komme olnud, siis peaks selle kohta rohkem teateid leiduma. Kas muistsed eestlased naaberrahvast inimes-südame söömise poolst kõrgemal on seisnud, on küsimus. Igatahes oli inimes-südame söömine muistse looduselapse meelest tarvilik suurema julguse, vapruste, rammu, võimu ja tarkuse omandamiseks ja langeb rahvusvaheliste ebausuliste kommete hulka.

M. J. Eisen.

Seletus

dr. P. Johanseni märkuse puhul „E. Kirj.“ 1934, nr. 3.

Võrreldes Tallinna linnaarhivaari dr. P. Johanseni poolt „E. Kirj.“ eelmises numbris ettepanud tekstikuju nende tähtedega või täheosadega, mis Mustvee kirjaga kivil tõeliselt olemas, jõuan tema teksti erinevuste suhtes järgmisele arvamisele:

1. Dr. Johansen loeb „iġi“ asemel „is“. Alasaksa keeles on „iġi“ asemel müüdugi harilikult „is“, kuid ei puudu ka (eriti hiljemal ajal) „iġt“, mispärast ka vastavates grammatikates (näit. Lübben'i omas) esineb „is“ kõrval sulgudes „iġt“. Kivil seisab igatahes 3 posti, ja viimane on tõenäoliselt „t“.

2. Dr. J. loeb „Yervere“ asemel „tytevere“. Need mõlemad nimed esinevad ja teksti sisu selle läbi ei muutuks. Dr. J. väidab, et murdunud kohal II rea ees (alguses) ikkagi täht olevat olnud — selle üle on raske vastuvaidlematut lõppotsust teha — ja nimelt olnud see täht „t“. Seda seal praegu igatahes ei ole ja ei ole vahest kunagi olnud. Siis loeb ta veel „er“ asemel „te“. Kivil esineb minu arvates „er“ veel täiesti „heas vormis“.

3. Dr. J. loeb „ġeft“ asemel „ġeft“. Selle sõna esimene täht on kivil täpsalt sama täht, millega algab eelmine sõna, millist ka dr. J. loeb: „let“, seega peaks see täht ikkagi „ġ“ olema.

4. Dr. J. loeb „wten“ (resp. utten) asemel „ġetten“. Kui selles viimases sõnas „w“ (resp. ut) asemel tuleks „ġe“ lugeda, siis peaksid see „ġ“ ja see „e“ küll hoopis erinema nendest „ġ“-idest ja „e“-dest, mis muidu siin kirjas esinevad.

5. Dr. J. loeb aastaarvu „1474“ asemel „1452“. Kivil ei saa „x“-isid igatahes „i“-deks pidada. Seda võimatust kinnitab veel asjaolu, et „x“-idele järgnevad veel 4 posti; et need arvu hulka kuuluvad, tõendab nende kohal olev „o“-ring.

Neil põhjusil ei saa kahjuks dr. Johanseni kombinatsiooni usutavaks pidada.

Mis viimaks puutub kirjanduse loendamisse, siis olen uurijatest vaid neid nimetanud, kes on otseselt tegemist teinud kõnesoleva kirja lugemise ja ta teksti tõlgendusega.

O. Sild.

Kirjanduslik ülevaade.

Mait Metsanurk: Maine ike. Jutud. E. Kirjanikkude Liidu kirjastus Tartus 1933. 159 lk. Hind 3 kr.

Raamat kannab temas esineva esimese jutu tiitlit: *Maine ike*. Maised ikked on olnud Metsanurga tüüpidele ikka iseloomulikud, eriti rõhutatud on see motiiv käesoleva koostise piirides.

Millest võrsuvad inimeste maised ikked? See on nõnda, kuis on inimene, tema aeg, tema olu. Maised ikked kogum elus varieerub loendamatu teisteis. Metsanurk jutustab sellest kuus lugu.

Ühe maiseks ikkeks koormub tema tühine elusisustus („*Maine ike*“), ent teisele kujuneb kammitsaks just parem inimene temas („*Reservkapten ja saatuse*“). Ühtedele osutub maiseks ikkeks pärus: olgu kehaliku puuduse näol („*Kingsepp Siimeon ärkab*“), olgu tegelase kuuluvuse poolest eluarengust ületatud ning naerustatud vaimkonda („*Ühe suvise seikluse lõpp*“). Teistele kasvab saatuseks mingi ekslik samm minevikus, mingi enesemüük läätseleeme eest, nende sisetundele mitte vastav koos oma elu rakendada („*Andres*“, „*Vabadusepäha õhtul*“).

Metsanurga juttudes tõuseb esikohale portree. Toimub kannatlik tõsiasiade reastamine, joone asetamine joone kõrvale, kuni on piiriteldud inimese tervik: ta sisemises ehitises, ta välises kujus, ta ajajärgus, ta seltskondlikus keskses. Kas võetagu Arumäe vana „*Mainest ikkest*“, või Bruno Suurop „*Reservkaptenist ja saatusest*“, või tegelane „*Kingsepp Siimeoni ärkamisest*“, ikka saame inimese kõigis ta võimalustes: selles, mis ta on, ja selles, mida näitleb, selles, mis ta on enese meelest, ja selles, kuis ta paistab teistele. Aga ka selles, mis inimene võlg jääb, kui ta tahaks leida autori täit hindamist.

Metsanurga luubi all kasvab inimene põnevaks ja huvitavaks omaette maailmaks, kus voorused ning pahed tekitavad vastastikku üpris keerukaid komplekse. Neid kujundisi ning „*kreepse*“ tegelase sisimas elutarga pilguga avastada ning osava käega lahata näib praegu olevat ilmselgiks vedruks, mis kirjaniku vaimu vibutab loominguks. Metsanurga lood ja jutud on väikesed inimlikud komöödiad.

Seal ägiseb oma maised kõrkuse käes Arumäe vanaperemees, kes kogu elu on elanud oma päristalu kuulsusele. Ta istub oma kuueistkümnepäevases häärberis ning peab surema. Enese meelest ikka suurem, vägevam ja targem olnud teistest, ta püüdleb ka surma ees lõuga kõrgel hoida ning üldse peenemalt ja uhkemalt hinge heita. Ent mulla ees on kõik muld, surm tasalülitab „*vabahärra*“ ja popsi. Ja tulebki Arumäe lõppeks tunnetamisele, et „*kuulus talu*“ on talle ainult ristiks olnud ja et surm ta nüüd vabastab sest „*maisest ikkest*“. Arumäe vanaperemehe surm näitab, et pole tark liialt rippuda eraomandi küljes. Märksa praktilisem näib olevat Verihurma popsi elumõte, et — minu pole siin maailmas midagi. „*Olen ainult selle hoidja, mis mulle usaldatud. On mulle antud, võetakse jälle.*“

Kingsepp Siimeonil pole tagavaras uhket talu. Aga tal on näotu küür seljas; see ütleb: sinu kuningriik pole siit maailmast. Et oma küürast üle olla, luuletab Siimeon enesele „*kuningliku vaimsuse*“. Ta elab

siseväärtustele ning ootab kõrgemat kutset. Ta juurdleb filosoofide kalla! tööde leidmata. Aga kord paljukordse maja kaunile peretüttele haiguse puhul piiblist lohutust lugedes satub ta ise jumala tunnetamise otsale. Selles usulise ärkuse kihus loodab ta vallutada majaomaniku tütre süda. Kuid tüdruk paraneb enneaegu. Ühel päeval tuleb ilus Tereese Siimeonile tänaval vastu tervena, sirgena, toredana ning naerab nii kõvasti, nagu polekski jumalat taevas ega viimset kohtupäeva. Siis kihvatab hüljatud Siimeoni süda ning ta on küps kuulutama Issanda tulemist, kes tõukaks ümber kõik „kõrged majad“, esijoones loodetavasti Tereese oma.

Inimeste saatused on Metsanurga juttudes, nagu märkame, ironiilised. Erala poodnik puhub „Vabadusepäha õhtul“ maailma vabastamise pasunat, aga kodus jääb ta endiselt oma eide kettidesse. Ent „Andrese“ nimelises jutustises sünnib ümberpöördu. See boheemilise hingega talupoiss jätab vabatahtlikult maha oma kodanlise elu-olu, tööka naise ja jõukusele rühkiva talu, et isamaa eest sõtta minna, ning surebki rindel kangelasena. Kuid tööpoolest pole ta mõelnudki üldsusele, ta ainult rahuldab oma sisemist vabadustarvet, et pääseda jõuka taluniku mai-sest merekoormast, et maitseda vaesuse muretust.

Reservkapten Suuropil on küllalt välist dekoratiivsust ja sisemist keskpärasust, et pärivett ujudes teha karjääri. Aga tal on ka raasuke paremat inimest hingesopis. Ja sellest natukesest haarabki kinni ironiline saatus: sunnib naima oma endise teenija ning isaks olema iseene lapsele! Ning kirub vabadusristi kavaler: „Viskab, saadanas, sulle lasso ümber ja veab, kuhu tahab. Paneb kui härja ikkesse. Liigu siis veel vabalt. Raja siis veel elu oma tahte järele!“

„Ühe suvise seikluse lõpp“ tundub järelnovellina motiivile: elu mur-rab sisse. Praosti tütar Hanna sipleb kadaklikus balti kodanlikus elu-laadis ning ihkab sest „sopist“, selle „kivi alt“ välja lahtisesse, liikuvasse maailma. „Mingi alateadlik rahutus ja rahulolematus sundis teda otsima uut eluviisi, uut päevakorda ja elamusi.“ Vastu kõiki päri-meid lööb ta käega oma äärmiselt puritaanlikule abiõpetajale ning naitub lihtsa töölisega.

Metsanurga juttude ehitus ei harrasta klassilise novelli kuju, vaid taotleb tüübist kõrvale kalduvat omapära. Sissejuhatus kangelase isik-susse ja selle arengusse tundub kui peatükk pikemast romaanist. Ometi ei tule romaani, järgneb vaid saatuslik anekdoot, mis toob tegelase ellu murde, ärkamise. Pikatoimse sissejuhatus kõrval tundub järsk, nobeda jooksuga lõpp, kui mitte küllalt usutavana, siis teinekord ometi puuduli-kult põhjendatuna. Metsanurga kangelaste „ärkamine“ on hingeeluliselt moodne: müstika asemel alateadvusest kerkivad inimlikud tunded.

Metsanurga jutud tihestuvad süsteemitud tooreselust. Tema kujud on vähem „elusad inimesed“ kui sünteetilised tüübid epohhilise tähtsusega. Nad jätvavad sageli võlgu psühholoogilise tõenäosuse, kuid seda kindla-malt tabavad nad ajajärgu tõtt. Need on põhijoontes tüüpilised inimesed, asetatud meie ajale tüüpilistesse olukordadesse. Mõned tüübid, nagu Arumäe peremees, on paisutatud äärmise erandlikkuseni. See on Mo-lière'i meetod, võtta inimese kande loomuomadus ning paisutada see viimsete loogiliste järeldusteni.

H. Raudsepp.

Ja an Kärner: **Usutaganeja**. Draama neljas vaatuses. Noor-Eesti kir-jastus Tartus 1934. 71 lk. Hind 2 kr. 20 s.

J. Kärneri „Usutaganeja“ on meil üle hulga aja esimene tõsist žanri lavateos, mis tahab jõudu katsuda meie tänase-eelse ühiskonna väljakutsu-vamate probleemidega (H. Visnapuu tragikomöödia „Madam Sohk ja po-jad“ ja A. Antsoni vähe realistlikud töölisdraamad tulevad ses laadis vae-

valt arvesse). „Usutaganeja“ on esimene näidend, mis kujutab „vabadsõjalaste“ liikumist (nimetades viimast küll neutraliseerivalt „rahvusliikude noorsooliikumiseks“). Nii siis on aine põnev — pärit kõige lähemast ning ärevamast minevikust. Aga nagu see sagedasti juhtub politika dramatiseerimisel, nii pole siingi ajalise distantsi puudumine kasuks tulnud näidendile kui sellisele. Ollakse kaugele maha jäänud Kitzbergi „Tuulte pöörise“ õnnestunud haardest — pärisdraamast, mis kujutab üksikinimeste saatust ja samas tabab kaasaja atmosfääri ning südamenärvi.

„Usutaganejas“ ei ole üldise tooresaine aktuaalsuspõnevust kuigi-võrra suudetud kasutada — tõsta reljeefsemaks dramaatilise kujundamise teel. Täisdraama jaoks tuleb siin puudu kõigepealt tegelaste mõttemeist või täpsamalt: lugeja-vaataja ei saa aega tutvuda tähtsamategi tegelaste isiksustega. Neid saab ainult katkendlikult fikseerida läbi mingi sekeldustehnika rädi, lõpmatute külastamiste, tulemistega ja mineniistega, millega püütakse konstrueerida intriigi ning põnevust — muide ilma et saavutatud oleksid kuigi veenvad. Juba Kärneri ajakomöödia „Merihärg ja Ko“ puhul märkis arvustus, et autor ei anna tegelastele mahti avalduda täies inimlikkuses. Sama kordub „Usutaganejas“; halluse ja verevaesuse muljet aitab süvendada enamiku kõneluste kuivus. Kogu teose dramaatika ripub õieti peategelase naise Selma Reinvarre armukadeduse-enesemõrval, mis kuidagi juhtub lõpul, kulisside taga. Ometi näeme seda naist ainult kahel korral veidi pikemalt (kõnelustes tütreaga), mujal ta esineb vaid vilksamisi. Ent kuski ei saa lugeja selgemini näha tema isiksust ega — mis peasi — tema armukadeduse või meeleheiteliste tegudest, pealegi kuna tema mees ei anna tõelist põhjust armukadeduseks. Asja ei paranda Selma järjekindlad, kuid õige väheütlevad kohaleilmumised neil korral, kus „võistleja“ ministriproua on kiusamas tema meest. Muide, töölisest kõnemeheesse armunud ministriproua, „vihkav, armastav ja alatu“ (nagu see selgub lõpul), on küsitav romantiline kuju. Selle kõrval on „erakonnatuusad“ võrdlemisi naiivselt tehtud „Must-Peetriteks“, ohtrasti üle loksutatud ainega, mida on kasustanud turukõnelejad massi heameeleks. Valgemaks pooleks võrreldes erakondlastega on „parteitegelased“, kõigepealt usutaganeja Reinvars ise, endisi tööliste eestvõitlejaid ja nüüdne „noorrahvuslane“, kes lõppeks jääb ebamäärasesse seisukorda oma pooleldi idealistliku ning sümpaatse, pooleldi kättemaksuhimulise ja omakasulise kangekaelsusega. Teda süüdistab töölisest sõber — sotsialist — ja kahtlustab fašistide julm Lindvere. Ka viimane on esitatud üsna heledais värves; ainult konati tarvitab ta toorest retoorikat, apelleerib kättemaksu-instinktidele ja muile isudele.

Kui „Usutaganejas“ otsida õnnestunud külgi, siis ühte säärast igatahes võib märkida. Nimelt on võrdlemisi veenvalt kujutatud just „usutaganemist“ — elu vintsutusis närviliseks muutunud, töötu, oma perekonna pärast mures oleva töölisidealisti fašiseerumist või õigemini kaasaminemist „leiva poole“ pürgijate laviiniga. Sellest väheütlevast tõepärasusest kaugemale pole suudetud näidata nimetamisväärsset. Teoretiseeringud kogu liikumise ja maa üldise poliitilise olukorra üle on pea kõikjal abitud; ei tule puudu mitte ükski vaimukusest, vaid ka vaimust.

Ülevaade meie lähema mineviku reaalsest olukorrast ning selle analüüs on puudulik või suurelt osalt meelevaldne; teiselt poolt puudub intellekti ja kriitikameelt rahuldada suutev ühiskondlik teemaatika (mille arendus iseenesest ei tarvitse seotud olla tegelikku üsikasjadega). Ses suunas pole kaugemale jõutud meie tavalisest ajakomöödiast. Igatahes „Salongis ja kongis“ valgustab oma ülemeelikuses paremini meie tänapäeva tõelist probleemideünaamikat kui Kärneri tõsine draama.

„Usutaganeja“ mõtestiku ebamäärasust ja umbsust ei kaota ka nn. eetiline lõpplahendus. Õieti puudub viimane sündmustikus (nagu see oli ka Kärneri komöödias „Merihärg ja Ko“). Kas suudab lahenduse ebamäärasust heaks teha peakangelase deklameering: „Halva vastu tuleb või-

delda sellepärast, et see on halb, aga mitte, et sellest ise kasu saada“? Lugeja ei kaldu eriliselt uskumagi säärast Reinvarre süütust, sest näiden- dis avaldab ta kohati ka hoopis vähem idealistlikke, aga seda ehtsamaid tundeid. Üldse, nagu Kärneri viimase aja lüürikas, nii „Usutaganejaski“ on paremad need kohad, kus idealismidekoratsioon jääb kõrvale ja esile purskuvad hoolimatud eneseavaldused suunas „nälg elu järgi“. Fašistide juht kui ka seiklejalik ministriproua annavad ses laadis paiguti huvitavaid kõnelusi. Kui säärasele seltskonnale oleks suudetud lisada mõni intellek- tuaalsem ja kriitilisem pea, siis oleksid näidendi vaidlused saanud naudit-avamad ja sisukamad.

Ei pääse mööda tõsiasjast, et „Merihärg & Ko“ järel on ka „Usuta- ganeja“ võimetu uuesti kätte võitma seda seisukohta, mille Jaan Kärner oli saavutanud meie kirjanduses aastakümne eest. „Usutaganejas“ ei suuda autor vallutada oma aine problemaatikat ega anda kunstiliselt mõjusat draamat. Sündmustik kui ka tegelased tunduvad väikestena ja väiklastena — vaatamata tagapõhja potentsiaalsele suurejoonelisusele. Aga lõppeks, alati on olnud kirjanikule riskantsemaks ülesandeks kujundada draamaks oleviku alles käärivat dünaamikat.

H. Paukson.

E. M. Delafield: **Hukatav naine.** Inglise keelest tõlkinud M. Luht. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1934. (LKR nr. 61.) 246 lk. Hind 1 kr.

See algkeeles 1924. aastal ilmunud romaan pole mitte ainult huvi- tavaks näiteks inglise uuemast kirjandusest, kuigi see ka sellena tähele- panu väärib; suuremat huvi pakub see kui õnnestunud katse ühendada elulähedust kõrge kunstilise tasemega.

Meil ollakse veel küllalt sageli arvamisel, et elulähedus kirjanduses tähendab jämedajooneelist tõsielu kopeerimist, mingit läbitöötamatu või igatahes hingestamatu tooraine kokkukuhjamist; paljud mõistavad elulähe- duse all lihtsalt jõhkrat naturalismi. Inglise naiskirjaniku E. M. Delafield'i romaan *Mrs. Harter* (LKR toimetus on selle oma traditsioonidele truus jäädes ristinud „Hukatavaks naiseks“) on ilusaks tõenduseks, et elulähe- dus võib olla hoopis midagi muud ja õieti peabki olema midagi muud. See teos on argipäevase tõsielu mõtestamine, elu pisiasjade sidumine kõrge- mate vaimsete sfääridega, sealjuures ometi tõsielu pinnale jäädes ja kõike sellel toimuvat võttes iseenesestmõistetava reaalsedina. Romaani tegelase- d ja tegevuspaik on kõige tavalisemad, sündmustik iseenesest ka küllalt igapäevane — ja ometi saame mulje, et oleme viibinud õilsamas ja hinges- tavamas õhkkonnas, oleme asetsenud mingil tavalisusest kõrgemal tase- mel, sest autor on lasknud meid heita pilku iseenda siseilma, on sundi- nud meid reaalellu suhtuma peene ja hingeliselt õilsa inimese isiksuse kaudu.

Autori peamiseks huviobjektiks on inimene, ja nimelt inimene kui psühholoogiline probleem, inimene kui eri-individualiteet. Huvitava kom- positsioonilise võttega võimaldub tal kogu aeg tähelepanu keskendada üksikute tegelaste hingelistele omapärasustele; sündmustik kattub seetõttu küll pikemaks ajaks mingi ebamäärasuse-looriga (ja püsib kehtvalt põne- vana!), kuid seda reljeefsemalt ning plastilisemalt kerkivad esile sündmus- tiku ümber koondatud tegelased.

Need on tõeliselt elavad inimesed, ebaharilikult usutavad ja reaalsed inimesed, alates kollektiivselt käsitletud Kendalite kummaliselt kom- paktse tervikuna käitva perekonna üksikuist liikmeist ja lõpetades leedi Annabel Bendingi — kuberneriproua allüüridega pastoriabikaasa — vää- rika isikuga. Kui tõepärane on näiliselt nii tähtsat, kuid tegelikult nii tühist osa etendav Claire: nüansirikka peenusega joonistatud iseka, eksal- teeritud ja „kestvalt emotsionaalses kammitsas“ oleva naise kergelt-irri- teeriv kaju, mille iseloomustamisele autor pühendab võrdlemisi palju

ruumi. Peaaegu niisama palju kui vähe ta ruumi kulutab romaani hingestava diskreetselt tagaplaanil hoiduva õilsa inimlikkuse idee kandjale Mary Ambrey'le, kelle ümber valitseb „mõistlikkuse, headuse ja rahu õhk-kond“, ilma et see kuju tunduks vähimalgi määral paberlikuna, idealiseerituna või eluvõõrana. See on niisama vähe eluvõõras kui Mary ülitarka, üliloomsat ja -arukat tüdruku-poega, kes kõike analüüsivad, kõigile elunähtustele lähenevad loogika seisukohalt, kõike liigitavad ja täiesti on rahuldatud, kui „leivad mingi kleebiku ja kinnitavad antud situatsiooni külge“.

Romaan näib ligikaudu lõpuni pööravat kõrvaltegelastele kaugelt suuremat tähelepanu kui kahele peakujule. Ning kuidagi üllatavalt selgub, et just selle tõttu valgustuvad mõlema keskkuju sisim laad ja nende vahel toimunud draama seda selgemini, võimaldades pärast saatuslikku lahendust seda täielisemalt ja lõplikumalt mõista kui mitte neid endid, siis ummikut, millesse nad olid sattunud, tänu kummagi diametraalselt erinevale isiksusele. Romaani kahe peakujuga toobki autor igapäevase elu pisiasjeldustesse üleva noodi; nende kahe läbi, kes on võimelised sügavamateks elamusteks kui ümbruskond, laskub tragöödia — „haruldasimaid asju maailmas“, nagu ütleb autor — inimeste keskele, kelle enamik ei suuda äldse märgatagi, et tegemist on tragöödiaga. Parimal juhul nähakse paevat psühholoogilist probleemi või veelgi vähem: ühe noormehe kurba surma, ühe skandaalselt käitunud naise teenitud karistust. On ju ülimal määral inimlik, et ükskõik missuguse sündmuse puhul märgitakse eeskätt kõrvalise tähtsusega seiku, ilma sündmuse põhiolemust tabamata. Oleme tegelikult kõik suuremal või vähemal määral egoistid, võimetud „keskenduma ükskõik missuguseil küsimusil peale isiklikkude“, ehk olgu siis, kui need küsimused meile lähedale tuuakse ja isiklikeks küsimusiks tehakse hea kunstiteose kaudu. Nagu seda teeb kõnesolev romaan.

M. Sillaots.

Aleksis Kallits: **Haakristi ja Viisnurga vahel.** Luuletusi Eesti Rahvuskirjanike Liidu kirjastus Tartus 1934. 48 lk. Hind 1 kr.

Oma *Imeliku mehe Petersoni* sententside sedelikastist tsiteerib noor autor, et „Viljad peavad valmima vaikuses“. Kallitsa viljade valmimisloos suhtes võiks see lausung ehk pidada paikagi, aga valminud vilju endid tema esikkogus on kahjatsetavalt vähe (kõigest 29 ühikut) selleks, et jütteks teha paikapidavamaid hinnanguid ja ulatuslikumaid suunitlusi. Esineb mõningaid võrdlemisi tihkeid looduslühiriliselt elamusi (*Kevade tee, Kevadõhtu, Öhtueha...*), elegeerilisi õnnestusi (*Eesti elegeia, Tagasi vaadates, Vanale armsale...*), veel paar märgitavat groteskikatset (*Raadi pärgin, ka Olõt*). Selle kõrval muu — poolvärss-poolproosa hübriidne liik, mille suhtes tahaks hoiduda seisukohavõtmisest. Tühisõnaline ja elamussegane, vormitu on — patriotika. Patriotism ja isamaapäätmine — mida pealesurutum, seda vähem on elamus, seda enam ideoloogia, programm, mille tundmustamine on käinud üle jõu isegi vanameister Visnapuule *Päikse ja jõe* vastavais laules. Eesti riisiseile värsiharrastusile lisanduvaid motiive, uudseid elamusalu Kallits avastanud ei ole, ta pole leiutanud ka senisest erivamat tundmustuslikku seadumust ega märgitavaid värsitehnilisi rikastusi. Oma laulude meloodilisusest on autor teadlik („Lugeda häälega“ soovitus kogu esilehel), rütmi teadliku käsitlemiseni on küünditud vaeu, riimid aga on enam-vähem korras, peale mõne hõõrkoha, nagu *see-tee, maa-ka* ja mõne liigkorduvuse (*und-lund*). Riisundusest kujutluste ja kujutluskäikude (peale „varjude kett“ — riim *vett*) pingutus- ja tumekohti pole märgata, kuid esineb morfoloogilist keelelaostust riimi ja meetrumi sundusest, nagu „päästma... nurmed ja veed“ (riimsõna *teed*), „süda ja noole asju“, „kamara vajuvad jalad“, „vaatan akna“. H. Visnapuu *Päikse ja jõe* riimikombest on pärit riimingud *kuma — juma-late, määratuma — huma-late* (vrd. rukkiroheline — *kohe* V-1). Peaks nimetama

mõnda uudset ja huvitavalt apertsipeeritud pilti, nagu „kiirelt kuski tonksivad müravad rattad / roobaste jatke“, „Su valmiva rukki lõhnased juuksed“, „Mäel veskitiiva imeline rutt“, „Veel lepad värisedes kallistavad vett / ja aias õunapuudelt ikka sajab lund“ jm. Üldiselt aga esineb liigagi ohtlalt meenutisi ühelt-teiselt vanalt tuttavalt — Under'ilt, Suits'ult, Juhani Liiv'ilt, isegi Kr. J. Peterson'i ja V. Adams'i varastust. See apertseptsioonilise ja kujundusliku liigsõltumuse tunne ei põhjustu seevõrra autori omapärase maailmataju puudulikkusest, kuivõrt just asjaolust, et autorit mõjustanud muustrid on kõigile ja ammu tuttavad. Kodumaisus ja rahvuspärarus pole iseenesest ühtesobimatud, kuid välisfermentide puududes lamestuvad need kolkuseks, šovinismiks. Paar kalmistuteemat ja mõned kallakused sentimentalismi vihjavad inglise graveyard poetry'le.

Osv. Kukkur.

Eesti proosat ungarikeelses tõlkes.

Vähe enne jõulu 1933 ilmus Ungaris terve seeria eesti proosat ungarikeelses tõlkes, kokku kuus köidet. Tõlgitud on: F. Tuglas'e „Saatus“, A. Gailiti „Meri“ (novellid), A. Kivika „Sookaelad“, M. Metsanurga „Elu murrab sisse“, A. H. Tammsaare „Kõrboja peremees“ ja E. Vilde „Mäeküla piimamees“. Seeria on toimetanud prof. Csekey, kes jälle kord eriti hinnatavalt on tõestanud oma suurejoonelist eestisõbralikkust ning elavat huvi Eesti vastu. Ei olnud ju senini peale „Kalevipoja“ eesti kirjandusest ungari keeles midagi eri raamatuna välja antud. Ilmunud oli küll rida novelli- ja luuletõlkeid mitmesugustes perioodilistes kui ka juhuslikkudes väljaannetes¹⁾, kuid juba nende laialipillatuse tõttu pidi olema võimatu nendegi põhjal mingisugust ülevaatlikumat pilti saada. Eesti kirjanduse süstemaatiline tutvustamine Ungaris on seega alles nüüd alanud. Seda rõõmustavat fakti suurima tunnustusega nentides avaldame ühtlasi lootust ning soovi, et see ilus algatus meie kõige lõunapoolsema hõimrahva hulgas väärilist vastukõla leiaks, nii et algatajatel ei tekiks raskusi oma õilsate püüete jätkamisel. Ühe järgmise teostusena aga julgeksime enesele kujutella eesti luule antoloogiat ungari keeles.

Loendatud teosed on kirjastanud Izidor Kner Gyoma's (Békés'i komitaadis). Kner on juba varemini välja andnud vene, rootsi, taani ja norra kirjanduse valikseeriaid. Raamatud on väikeses kaustas, trükitud heale paberile ega jäta välimuselt midagi soovida. Hinda ei ole ära tähendatud, nende ridade kirjutajal aga on olnud juhus lugeda reklaami, kus mainitud köiteid pakutakse à 3 pengö (= umbes 3 krooni) eest. Ei ole teada, kas see hind käib brošeeritud või köidetud eksemplaride kohta, sest mõlemaid on olemas.

Tõlkijateks olid: dr. A. Bán, „Kalevipoja“ tõlkija, ja dr. E. Virányi, endine Tartu ülikooli lektor. Bán algas oma tõlketegevust juba ammu enne Eesti iseseisvuse saabumist, teatud vaheagadega siin-seal avaldades novelli- ja luuletõlkeid. Ka „Kalevipoja“ tõlkis ta omal algatusel. Rõhuv enamik sellest, mis eesti kirjandusest senini ungari keelde on tõlgitud, on Bán'i töö. Virányi omandas Tartus lektoriks olles eesti keele põhjalikult ning tutvus ka uuema eesti kirjandusega. Hiljemini Ungarisse tagasi pöördunud, on ta ka lühikese ungarikeelse eesti kirjandusloo ülevaate avaldanud.

Käesoleva arvustuse peamiseks ülesandeks on kindlaks teha, kui täpsalt tõlked vastavad originaalidele. Üldiselt tuleb tähendada, et Virányi tõlked on ülalmainitud eelduste! paremini õnnestunud kui Bán'i omad. Virányi tõlge, olles ladusam, annab ka algupärandi mõtte täielikumalt

¹⁾ Vt. A. Reisman, Ungari keelde tõlgitud eesti ilukirjanduse loend. „Eesti Kirjandus“ 1934, nr. 2.

edasi, kuna Bán on sunnitud tumedaid kohti kärpima või hoopis välja jätma. Ka vigu esineb rohkem Bánil kui Virányil. Báni keel on tarbetult arhaiseeriv: vaheldumisi hariliku *-t*-minevikuga tarvitab ta *-á-*, *-é*-minevikku, mida esineb praegu kõnekeeles ainult székely (Transilvaania ungari) murretes. Ungari moodne proosa (ka Virányi tõlked) seda ei tunne. Tõlgete lõpus esitavad tõlkijad andmeid autoritest ning nende tegevusolustikust. Báni lisandid võtavad enese alla à 1—2 lk., Virányi omad à 5—7. Et ungari lugejaskonnal ei ole eesti kirjandusest suuremat aimu, on pikem selgitus otstarbekohasem. Ka joonealuseid selgitavaid märkusi pakuvad mõlemad tõlkijad. Mõlemale tõlkijale ühise joonena tuleb märkida „õilistamist“, s. o. algupärandi mõne tugevama väljendi pehmemdamist või ärajätmist. Nii toimides on nähtavasti arvestatud vastavat lugejaskonda. — Trükivigu esineb tõlgetes ainult mõned üksikud.

Pärast neid üldisi märkmeid vaatleme veel iga tõlget eraldi, tuues näiteid silmapaistvamatest ning tüüpilisematest vigadest ja vabadustest. Tegelikel põhjusil tuleb meil tõlkeid tsiteerida tõlki des ungari keelest eesti keelde, muidugi olles teadlik oma vastutusest.

Körboja peremees, 212 lk.²⁾, on Báni esimene tõlge. Vigade näiteid³⁾: T 5 aia otsas — A 3,3 aidaotsas; T 35 nagu oleks ta seda-laadi isand — A 28 nagu oleks tal tegemist mõne Issandaga; T 48 nagu kell, mis helisedes käib — A 38, 37 kui kelluke, mis heliseb; T 76 käsitöolistest — A 60, 58 suvilisest; T 109 Kes ennem tantsib, sellest saab peremees! — A 88,85 Keda tants enne peremeheks teinud; T 155 Ainult minu pead puutus — A 127, 123 Ainult (horgi)⁴⁾ ots puutus (2. trükkis: puutub); T 163 kuni ta sihile jõuab — A 133, 129 kuni ta kas või otsa saab; T 181 sest Leena viipab Jaanile, et ta neid saadaks — A 149, 144 sest ka Leenat Jaani ei suuda neile enam seltsiks olla; T 211 kadaka sosinale — A 175, 170 pedakase pasunana; T 212 kes hoolitses perenaise lõbustusest — A 176, 170 kes valvas perenaise järele pidude pärast. — Mõned vead on huvitaval kombel tekkinud segamisest some keelga: T 133 ja kus kõige paremini oli küpsenud ... kõige parema tüki — A 108, 105 mis paras leige ...paraja (2. trükkis: mõnusa) tüki. Siia kuulub ka T lõbustas — A 22, 21 huvitas, ja lõpuks T 9 Künkä pro A 6, 6 Künka — Millegi pärast vahelduvad tõlkes nimekujud: Éva (näit. lk. 142 — 2 korda, 144 — 4 k., 145 — 2 k., 146 — 1 k. jne.) ja Évi (näit. lk. 142 — 1 k., 143 — 4 k., 135 — 3 k. jne.), kuna algupärandis on ainult Eevi.

Báni järgmiseks tõlkeks on **Mäeküla piimamees**, 228 lk. See oli ühel hoobil kõige suurem ning kõige raskemini tõlgitav teos kogu seerias, ning vigu ja (lühikesi) kärpeid esineb rohkesti⁵⁾. Vigade näiteid: T 17 aiatagusest — A 21 aidatagusest; T 18 ja õue keskel kerkiva suure sõnnikuhunniku otsas — A ja suure kase otsas keset õue; T 34 Mäeküla saksa mõte hakkab lüpsmisel viibima — A 40 Pärast seda päeva hakkas Mäeküla saks arvamine (= harvemini) lüpsi juures käima; T 49 rendi jätaks ära kingitusena ning kõrtsmik oleks veel pealekauba! — A. 54 pä-

²⁾ Lehekülgede arv ilma lisanditeta. Samuti teiste köidete puhul.

³⁾ Lühendite seletus: T = tõlge, A = algupärand. Lihtsustuse mõttes on kirjamärgid tsitaatide algusest ja lõpust võimalikult ära jäetud. Kuna „Körboja peremehe“ tõlkimisel on nähtavasti arvestatud algupärandi mõlemat trükki, esitame ka võrdlemisel nende leheküljenumbrid järjestikku.

⁴⁾ Tsitaatides on siin ja alamal sulgudesse asetatud nende ridade kirjutaja selgitavad täiendused.

⁵⁾ Järelsõnas lk. 230 ütleb tõlkija: „Märgime ära, et teosest ruumi kokkuhoiu mõttes paar vähem tähtsat detaili välja oleme jätnud.“

ris tavaliku rendiga sisse — näe küllamees pealegi!; T 58 (76) kolmteist — A 64 (79) kolm üksikut; T 71 et ei tasu sul oma kambrisse minna — A 75 et sul toataga enam ei maksa käiagi; T 83 ja paariminutilise puhkamise järele — A 89 ning paari puhke takka; T 101—102 nii et higi temalt tilkus — A 109 nii mis vesi (soos) virtsus; T 103 nagu tüütaks teda teise jutt — A 110 nagu tülitaks teda selle (= käe) lasumine; T 103 uus oli see mulle, sest ma alati kuulusin maalamaka külge, nagu tikk karbi külge — A 110 eks ole selle mulla ja sõnnikuga soand ühte kasvada justku tigu karbiga; T 109—110 neli päeva enne kuuvarjutust — A 119 vastu vana kuu neljapäeva; T 114 tähtaja määrab ootaja teadmatusse otsatu piin — A 123 ettemoedetud aeg päästis ootaja ääretuma teadmatusse piinast; T 118 nõia-rohi kaenla all — A 128 mahorkapakk kaenlas; T 128 sest saks ei olnud end näidanud ammu — A 136 sest ega saks enesele keelt lase näidata; T 133 Kuidas istud kirikus nii raske koormaga hingel? — A 144 Kuda sa taaga (= temaga) kõrvuti kirikus istud?; T 135 leinaviisi — A 146 ihuviisi; T 137 Kuid sulle näitavad (lehmad) sarvi, sest et sa ainult sõrme-ga neile kallale kipud — A 148 sinul aga (rääkijale) kohe sarved vastu, kui näpuotsaga puudutad; T 143 Missugusesse külasse läks Mari? — A 153 Kuhu Mari külasse läks?; T 143 Aga oodake, kohe on siin talle, vaadake! — A 153 Oodake aga, ma sätin lambi parajasse kohta, ja vaadake siis!; T 146 Kuid nüüd ta märkab midagi — A 159 Tõnu tähendab nüüd midagi; T 152 Kas käid leeriõppusel? — A 164 Kas sina ka laua-kirikus käid?; T 156 pärast veel ostad sinagi mõisa — A 171 mis suuga viga mõisaid osta; T 159 kõrge kasvuga daami — A 174 kõrgete kontsadega proud (pro proud); T 167 Kaeblevat härra Ulrichi — A 181 Kaevatud (härja poolt) saksa; T 172 tema nagu naeratas kutsuvalt juba kaugel! — A 188 kutsuvalt naeratav nagu oli tal kukas valmis; T 177 pungis-u-nud silmadega — A 192 kelle mokad silmsi tursusid; T 188 märtsi esimesel nädalal — A 205 paastukuu esimesel; T 193 Hein ja viil seisid ristides ... ja piim ka hapnes ruttu külma röske ilmaga — A 208 Rist oli heinaga ja viljaga ... ning rist piimaga, mis röske külma pärast halvaste hapnes; T 200 märkas kahesugust seltskonda — A 217 kostis talle kahtlaselt vähe kära vastu; T 219 nii et võis näha tema krae ja kaela-sideme peal roosat lotti — A 237 lõua alt roosa salli vahelt paistsid manisk ja lipski välja; T 223 Uniselt — A 240 Undavalt. — Soome keelega segamisest on tingitud järgnevad vead: T 121 On palju mehi, kes naisest jagu ei saa! — A 131 Mõni mees, kes naisest võitu ei saa!; T 17 edela-poolsest — A 21 lõunapoolsest; T 27 lõuna poole — A 29 edela poole; T 61 parim — A 67 paras. Nimedest esineb A 162 jne. Tiiu asemel T 150 jne. Tin, A 23 jne. Leenu asemel T 19 jne. Magda. Ei ole ka selge, miks A 178 Ist es denn möglich! asemel T 164 seisab Ist es möglich!

T lk. 38 joonealune märkus kõlab järgnevalt: „Need sõnad sihivad nn. jus primae noctis-ele. See kujuteldud õigus tuleb selle väljendise ekslikust seletusest. See väljendis tähendas keskaegseis seadusis õieti seda, et pärisorjal sinna mõisasse tuli jääda, mille alas ta abielu oli sõlminud.“ Mida see õigus Eestis tähendas, selle kohta vt. A. Kruusberg'i „Esiisade enneajalooline õigus“ eritrikk lk. 53: „Baltu mõisnikkudest teame, et nad seda õigust 19. aastasaja keskpaigani tarvitasid ja sagedasti vägivalla abil ta läbi viisid. Ka on palju veriseid lugusid, kus eestlane vägivallale vägivallaga vastas, kirja pandud.“

Báni viimane ning kõige paremini õnnestunud tõlge on Metsanurga **Elu murrab sisse**, 153 lk. Tõlge sisaldab novelleid: „Elu murrab sisse“ (samanimelisest kogust), „Läbi tule“, „Eelmäng proua Dag-mari elus“, „Pyramus ja Thisbe“, „Peremees ja sulane“. „Rahu ja üks-meel“ (need kõik kogust „Viimne päev“). Vigade näiteid: T 8 ja kui julgeme läheneda talle (= hingekarjase elule) — A 8 ja kui sõandaksime läheneda pätile; T 20 tunded — A 16 elamused; T 21 soovidele — A 17 elamustele; T 104 valge looriga — A 59 valge puuvillaga; T 124 viis-

kümmend protsenti rohkem — A 137 sada protsenti juure; T 124 Visa loomus on tal ka — A 137 Visa hing on teisel jah; T 132 rasketesse oludesse sattunud — A 108 hirmust päätuks jäänud; T 133 Aga seegi oli ainult mõõdukas korrapärane sööming — A 108 Aga see oli siis ka korralik, seisusekohane eine; T 136 üks taldrikuke — A 111 liuatäied; T 143 ja mõõduva nõrkuse all kannatajaid — A 116 ning jooksvast vaevatuud. „Peremehe ja sulase“ epiloogi ärajätmise pärast pole põhjust tõlkijale erilisi etteheiteid teha.

Virányi tõlgetest on esimene **Saatus**, 134 lk. See sisaldab novellid: „Maailma lõpus“, „Vabadus ja surm“ ja „Kuldne rõngas“. Vigu: T 98 võllas — A⁶⁾ 94 võll; T 128 silla all voolas jõgi — A 143 mõõda silti jooksis vesi.

Järgmine Virányi tõlge, Gailiti **Meri**, 185 lk., sisaldab novellid: „Meri“, „Punased hobused“, „Tema kuninglik kõrgus“, „Peetrus Kuppelvaar“. Nendest on „Punased hobused“ kogust „Vastu hommikut“, teised kogust „Ristisõitjad“. See tõlge on Virányil peaaegu kõige hoogsam. Tõlkija kaasaelamisele osutab muu seas ka T 103, kus A 276 liikudes ikka üksteise järel hanemarsis suuremast pisemani — on lisatud: nagu oreliviled. Eksimusi: T 162 Vaata, mul on selliseidki asju, mida kahe käega pean haarama — A 329 Vaata mul asja, keda kahe käega pean vastu võtma; T 164 Ja kui targasti oskab rääkida see tüdruk — mitte nii, nagu üks või teine mees, kes ainult aganaid peksab, kui ta oma suud käitab — A 330 Ning juttu sel tüdrukul — nagu teisel mehel aganaid; T 180 Tuul lehvitab tema valget rätти — A 343 Valge linalakk lehvis tuules; T 70 Õige küll, et ta sealtki ära aeti, kuid tänaval saate ta ikkagi kätte — A 249 Küll on teda säält aet, kuid välja pole ikka saad.

Virányi viimase tõlke moodustavad **Sookaelad**⁷⁾, 135 lk. Selles leiduvad: „Sookaelad“, „Tilulilulii“, „Logard“, „Söömar“ ja „Üle soo“. Vigu: T 6 Noh, selle tööga läheb hästi soojaks!... Jah, ega ta just konte pehmeks tee — A 101—102 Küll aga põletab teene (=päike)!... Eks tee kondid pehmeks; T 34 et karjalaps oma pastlad katki ei tõmbaks — A 40 et karjane oma pastlad ära paikaks; T 91 aia alla — A 89 aida põhja alla; T 117 ja nagu keegi, kes juba on võõrdunud sellest ümbrusest, lisa juurde etteheitvalt — A 162 ja lisa, nagu kedagi, kes lauas ei istund, süüdistades juure. „Õilistusi“: T 28 puhata — A 118 kärvatagi. See sisuliselt ei lähe, kuna surnu maeti surnuaeda, mitte omale maalpile. T 120 Inimesed! — A 164 Seltsimehed!; T 120 popsidele — A 164 proletariaadile; T 121 popside — A 167 tööliste.

A. Reisman.

Partei Haliste. Klassiline haridus ja eesti kultuuri arendamise probleem. Eesti Kultuuri Sõprade Koondise toimetised nr. 1. Tartu, 1934. 24. lk. Hind 35 s.

Kui mõne aasta eest Tartus eesti kultuurpolitiliste sihtide selgitamiseks ning eesti kultuuri arengule kaasaaitamiseks asutatud organisatsioon Eesti Kultuuri Sõprade Koondis avas käesoleval aastal oma toimetiste sarja esiknumbriga, milles sõelutakse klassilise hariduse rakendatavust eesti kultuuri arendamise otstarbel, siis on see põhjendatud muuseas asjaoluga, et just klassiline haridus on olnud kogu Lääne-Euroopa kultuuri arengu baasiks ning püsikestvaks viljeldajaks. Ja et me elame ajal, kus kultuurpolitiliste sihtide rajamine on sattunud teatud murangjärku, mis nõuab vanade perspektiivide kas või osalistki asendamist uutega, tundub käesoleva kirjutise avaldamine vägagi ajakohaseina.

Oma esitise jagab autor kahte järku, käsitledes esimeses kõigepealt kultuuri üldiselt kui puht-deskriptiivset mõistet ja jälgides siis kultuuri-

⁶⁾ Esimene trükk (1917).

⁷⁾ Tõlgitud ja kontrollitud 2. trüki järgi.

teadlikkuse kristalliseerumist vana-kreeka *paidia* foonil ning selle kandumist hellenismi-ajajärgul Rooma riikliku tsentralisatsiooni pinnale, kust see siis antiikaja tähtsaima pärandina siirdus Uus-Euroopassegi, kuna teises järgus autor püüab näidata, missugust osa antiikkultuur kristluse ja rahvusluse kui paralleelsete kultuuriliste tegurite kõrval võib ja peabki etendama eesti kultuurielu kujundamisel. Kirjutise lõppu koondatud märkused esitavad viimaks üksikute punktide kohta tarvilise kirjanduse.

Mis puutub esimesse järku, siis siin oli autoril võimalik naalduda juba rikkalikele üldkäsitlusile kui ka üksikuurimusile, mistõttu see osa on oma esitusel kõigiti veenev. Hoopis erinevad olid aga küsimuse teise osa läbitöötuse eeldused, kus autoril on tulnud osalt nagu uudismaad rajada. Selle eest aga pakub see teine järk lugejale suuremat huvi; avalduvad ju siin eesti teadusemehe isiklikud vaated eesti o m a kultuuri arendamise probleemide kohta. Ja peamiselt selle huvi köidikuis olles ei märkagi me alati, et tõestusekääk pole igal pool kõigiti sundlik, et võimalikud vastuvaidlused pole kõikjal küllalt vaistlikult pareeritud, et palju esitatust eeldab pigemini lugeja heatahtlikku omaksõttu kui hülgevastuväitlust. Näiteks jääb puudu lk. 15. alul otsene tõestus sünteesi paratamatusest alles kultuuriteadlikkuse lävel asuva rahva kultuuritaotluste ja juba kaugele arenenud rahvaste põlise vaimuvara vahel, jääb puudu näpunäide tolikele mannutavale mõjule, mida avaldab kultuuriline isesigitus traditsioonesse tardunud ühiskonna vaimuelu üritustele. Nüüd aga võiks tulla keegi soovinst ja proklamcerida: „Mispärast peame üldse võõraid kultuurisaavutisi „üle võtma“? Kust võttis Hellas kivid oma suurejoonelise kultuurihoone ehitamiseks, kust laenas t e m a oma kultuuriteadlikkuse? Kas kõikevāgistav raudne Rooma oma rusikakultuuriga peab meile olema kultuurilise välislaenu tegemises eeskujuks? Meie arendame tōpupuhast omakultuuri. Seilepärast välja antiiksus, välja kristlus, välja igasugune importkultuur!“ Sääraselt „omakultuuri kuulutajale“ — ja neist pole praegu paraku puudu — ei leidu käesolevas brošüüris küllalt parajat antitoksiini.

Üldse peab tähendama, et autor klassilise hariduse otsesel propageerimisel on hästi tagasihoidlik, piirdudes peamiselt üldjoonte tõmbamisega ja loobudes sihilikult (vt. lk. 18. lõpp) laskumast üksikasjusse, mida õigustab ka kirjutise üldine sihtirajav iseloom. Harutlus lõpeb lühikese informatsiooniga klassilise hariduse praegusest seisundist Euroopa tähtsamais riiges. Mis puutub Hollandisse, siis on küll küsitav, kas iga haritlane oskab seal kõnelda tavaliselt kolm — inglise, prantsuse ja saksa — võõrkeelt peamiselt vaid sellepärast — nagu autor laseb paista —, et seal igas gümnaasiumi-nimelises keskkoolis õpetatakse sunduslikult kreeka ja ladina keelt, või suurel määral ka just sellepärast, et Holland on juba oma geograafiliselt asendilt rohkem kui enamik teisi väikeriike eksponeeritud kolme suure kultuurriigi ühtlasele mõjustusele, mis ei lase hōlpsasti tekkida eelistust ühe või teise võõrkeele kasuks, vaid sunnib neid kõiki enam-vähem samaväärselt kultiveerima.

Märkuste asjus loen oma kohuseks juhtida tähelepanu asjaolule, et lk. 21, mrk. 7 osundatud E. Kornemann'i artiklist „Die römische Kaiserzeit“, mida autor tsiteerib veel vanas väljaandes (a. 1914), ilmus läinud aastal samas Gercke ja Norden'i koguteoses 3. trükk. **Ervin Roos.**

Werner Söderhjelm: Itaalia renessanss I. Renessansi-aja ühiskond. Petrarca ja Boccaccio. Tõlkinud Fr. Tuglas. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus 1933. 91 lk. Hind 1 kroon. (Elav Teadus nr. 22.)

Itaalia renessanss I sisaldab kaks pikemat esseed, kirjutatud suure süvenemise ja eruditsiooniga. Need esseed on oma stiilikõupsuse ja sisulopsakusega otse meisterlikud. W. Söderhjelm ja ta vend Torsten Söderhjelm on soome-rootsi andekamaid kirjandus- ja kultuuriloolasi, kellega rahvusvaheliselt tuntuma kaasmaalase seltsib prof. Yrjö Hirn'i peen

esteedi- ja uurijaisiksus. Sellest uurijateringist saadud materjal on tõlkimiseks tagatult kõrgemargiline.

Esimene essee „Murranguid ja kontraste: kultuuri ja kultuuriesindajaid“ annab iseloomustusi renessansiliste tungidega ajastust üldse ja tekitab seda kõigiti rikkaliku ja elava ainestiku varal — maalitakse üldseid-kütkestavaid pilte Itaalia linnrikide hoovidest ja Rooma paavsti kojast, kus kõige tooruse ja lihatsemise kõrval nagu kontrastina suurel viisil edendatakse vaimseid harrastusi ja kuidas vürstid ja paavstid metseenena jõutavad renessansi saabumist.

Teises essees „Petrarca ja Boccaccio: renessansi algatajad“ kirjeldatakse nende kahe renessansi-suurmeistri tööd ja elu, tuues nad meile nimestena lähedale.

Renessansi nime all tuntud liikumisele Lääne-Euroopas, eeskätt Itaalias, mis tähendas omamoodi „uuestisündi“, murrangut, uut vaimsust kõigil elualadel, enne kõike aga kunstis, kirjanduses ja teaduses peale keskajast vaimupimedust ja lihasuretamist — sellele inimkonna ajaloo heledamale ja kütkestavamale järgule pakub käesolev teos õnnestunud ja väärilise sissejuhatuse, millele kavatsetakse edaspidi anda järke. See on õieti hädavajaline ja küllaltki hilinenud ülesanne; puudub ju meil seni igasugune sisseelamist võimaldav kirjandus renessansist, rääkimata renessansi kirjandusest. Ja kui kord on saadaval sellist esmajärgulist, hõlpsasti loetavat ja sisult põnevutki esseematerjali, siis oleks tõesti kohane, kui „Elavas Teaduses“ selle teema kohta enam kui ühel korral sõna antaks.

W. Söderhjelm'i esseede vaimukus ja ühtlasi loetavus tuletavad meelde Fr. Tuglase arvustusi ja esseid. Käesoleva teose suhtes on Fr. Tuglas etendanud meisterliku vahendaja osa. Ühtlasi on ta kirjutanud teosele asjakohase sissejuhatuse.

August Palm.

„Das estnische Theater“ puhul.

Selgitusi ja vastuväiteid O. Ugart'i arvustisele (E. Kirj. nr. 1, 1934).

Kõigepealt pisut raamatu tekkimise lugu. 1931. a. kevadel tehti mulle välisministeeriumist ülesandeks kirjutada ülevaade eesti teatrist. See pidi ilmuma „Estonia“ juubeliks sama aasta sügisel. Sügisel oli mul käsikiri valmis. Seda taheti tõlkida prantsuse keelde, kuid asi jäi scisma. 1933. a. kevadel kuulsin, et ülevaade tõlgitakse saksa keelde; enne seda sain veel mahti mõned õiendused ja täiendavad andmed teatrite vahetusest (üle 2 aasta) tegevusest käsikirja kanda, kuid mitte enam raamatule täielikult seda sisu anda, mis oleks olnud võimalik ülevaate kirjutamisel üle 2 a. hiljemini (1933. a.). Näit. Tallinna Töölisteatri algas just pärast 1931. a. intensiivne ja mõjurikas töö — loomulikult ei saanud mina seda toona ette näha. Nii langeb etteheide Töölisteatri napolis hindamises minu kontost välja.

„Vanemuise“ varjujätt „Estonia“ kõrval on põhjendatud, sest „Vanemuise“ peamine tähtsus oli ta Menningi-ajajärgus, mida ma ka lähemalt olen valgustanud. Pärast Menningit elas „Vanemuine“ mõne aja „vanast rasvast“ ja sattus siis kestvasse kõikususse, mille tagajärjel toimus suur pereheit, siis Tartu noorte (H. Visnapuu'ga eesotsas) boikoti-kuulutus, edasi sage juhtide vahetus, hiliemini H. Raudsepa atestatsioon V. Mettus'e juhtimisele: „Sa oled papist ja terve su teater on papist“, edasi sisenemised hõõrumised ja lausane äge kriisijuttude ja tervenduspüüete aeg hooajal pärast teatrijuubelit — kas seda kõike pidin ma väljapoole tutvustama?! (Gailit'i juhtimisele ühes kriisijuttude raugemisega läks teater alles pärast minu ülevaate kirjutamist.)

Draamastuudiot ei leia ma enese poolt alahinnatuks (see teater on ajal pärast minu ülevaate kirjutamist küllalt üksmeelseid arvustuse

ettehteid esile kutsunud ja alles viimasel ajal end jälle kunstiliselt kokku võtnud).

Homnikteatri jätsin lihtsalt sel põhjusel välja, et mul ei olnud toona väljavaadet mu ülevaatele raamatu avaramate dimensioonide võimaldamisest — nii siis ruumilistel põhjustel.

Ja provintsiteatreid reklaamida... Minu seisukoht oli esitada parem üks, suurim ja parim teater põhjalikumalt kui hulk väikesi, mis pealegi eurooplasest lugejale-teatrihuvilisele ei ütle kuigi palju.

Oma pika teatriarvustaja-tegevuse ja korduvate, intensiivsete teatrijälgimisreisude põhjal välismail (olen tutvunud 15 rahvuse teatriga) on mul küll põhjust arvata enesel õiguse olevat otsustada: mida meie teatreist võõrastele esitada ja kuidas seda toimetada. Nii näiteks lükkan tagasi ettehteid ka repertuaari ja tähtsamate kunstnikkude osade loendite avaldamise pärast: just need loendid annavad konkreetse pildi meie teatri töö iseloomust, töö rohkusest, teatri ja näitlejate elastsusest, meie huvidest, maitsest jne. — selgemalt kui pikemad abstraktsed kirjeldised. Iga võõrast huvitab: mida meie mängime. Ja kuidas meie mängime — selleks olen püüdnud anda iseloomustisi pikemas peatükis lavastusist, miska seegi on põhjendatud. O. Urgarti etteheide minu erapoolikusest ja ühekülgisusest ei pea veel paika minu sellest printsipiibist lähtudes, et minu „erapoolikus“ ning „ühekülgisus“ kuulub parimale sellest, mis meil teatri alal on olemas. Kui me võõrale asume tutvustama meie mäetöödust, siis viime ta Kohtlasse, aga mitte kuhugi Lasnamäe paemurru tööstusse ega Ülemiste kruusa-aukudesse.

Mis puutub süsteemi ning sünteesisiga ühenduses etteheidetud raamatu lõhkumisse 40 peatükki, siis see lõhkumine ei ole minu töö. Minul oli käsikirjas hoopis teine süsteem: vähema osa pealkirjadega jaotasin ülevaate mõningasse peatükki, suurem hulk pealkirju aga oli kirjutatud käsikirja servadele ja mõeldud abi- ehk juhispalkirjadeks, kuid trüklask olid viimased ühevääristatud esimestega ja kõik trükitud ühesugustena: kahjuks on sellest muidugi tekkinud hoopis teine „süsteem“ ja kirevus.

O. Urgart peab vähetähtsaks „Estonia“ kõrvalharudel peatumise ja väliskülaliste märkimise. Kui kõrvalharud ära jätta, nudistame asutise (ega meil ju üldse seda kunstitaotlust ja -teostust nii kuhjaga ole), ja väliskülalised kuuluvad oma suure mõju kõrval meie tõlgenduskunstnikesse välise kunsti vahendajatena kindlasti märkimise alla.

Kogu meie kunstiline püüd on olnud seni saavutada euroopalik tase (et see tase juba saavutatud oleks, seda väliskunsti-avaidustega tuttav arvustaja küll tõendada ei söanda) — miks pidin ma selle püüde maha salgama? Kui meie oma pärane teater välja on kujunenud ja lavakirjandus tugevnenud, eks siis või uue brošüüri välja anda. Ja see ei tarvitse sündida ei tea kui kauges tulevikus, sest meie elame ja edeneme kiiresti.

H. Raudsepp on kirjutanud enam piibliainelisi näidendeid kui ühe, nii et „rea“ nimetus minu poolt ei ole „ekslik“, pealegi olen ma Kohe juurde lisanud, et H. R. on kirjutanud „enam veel päevakomöödiad“.

Minu ülevaate sisukorrast annab selgema pildi üksikute peatükkide lehekülgede arv: üldisi jooni eesti kutselisest teatrist 2½ lk., teatri ajalugu 5 lk., „Vanemuise“ tekkimine ja Menningi aeg 5 lk., vana „Estonia“ (osalt üldisemaid ajaloolisi andmeid) 9 lk., iseseisvuse-aegne „Estonia“ 26 lk., eesti lavakirjandusest 3 lk., teised teatrid ja tants 4½ lk., väliskülalilisest 1 lk., tulevikuvaateid 2 lk., teatri võistlusest 1 lk.; nii on 60 lk-st puht „Estonia“ valgustust umbes pool raamatut.

A. Adson.

Vastuseks eelmisele.

Mõningaid neist eesti teatri-ülevaate puudusist, millele osutati eelnevale poleemilisele sõnavõtule põhjust andnud arvustises, tunnustab nüüd ka A. Adson ise; sellepärast pole põhjust nende juures veel kord peatuda; küll oleks aga nii mõnigi sekeldus selle raamatukese ümber ära hoitud, kui autor oma ülevaate mõningaid lünki vabandavaist asjaoludest oleks kirjutanud aegsasti paar rida ülevaates endas kas ees- või järelsõnana, aga mitte enam siis, kui arvustajad juba hakkavad puudusist kinni. Muu suhtes aga lubatagu teha siiski mõned rutulised märkmed. Kõigepealt, mis puutub „Vanemuise“ varjujätmissse „Estonia“ kõrval, siis paistab see veel rohkem ülekohtusena ja järelemõtlematult tehtuna, kui Adson nüüd oma seisukohti hakkab kaitsema päevakriitika väidete-ga. Päevakriitika on ju enamasti võitluskriitika, milles arvustaja tihti päris teadlikult püüab peale suruda nii teatrile kui ka publikule oma subjektiivseid tõdesid. Loomulikult ei tohiks siis kuidagi objektiivsust taotleva ajaloolise ülevaate kirjutaja päevakriitika seisukohti ilma pike-mata üle kanda oma tõesse. Ja ma usun, et kui H. Raudsepp ise teeks ülevaadet eesti teatrist, siis unustaks ta „Vanemuise“ puhul kindlasti võitlusekärinasa langetatud sõnad „papist teatrist“ ja leiaks nii mõnegi hea lavastuse ka Mettuse'elt. Et „Vanemuine“ pärast Menningit üldiselt on olnud kunstiliselt väga kõikumine, selle vastu ei saa vaielda, kuid kas on olnud siis „Estoniagi“ ses suhtes aastakümneid läbi nii väga kindel? Ja kui Adson lõpuks „Estoniat“ võrdleb Kohtla põlevkivikaevandusega, siis pole loogiline „Vanemuist“ paralleelitada Ülemiste kruusa-auguga; kui „Estonia“ kord juba on põlevkivikaevandus Kohtlas, siis on seda ka „Vanemuine“ kuski seal lähedal, kuigi mitte nii uhke ja eeskujulik. — „Hommikteater“ poleks vajunud ju mitut lehekülge, paar lauset parajas paigas oleks aga vaevalt paisutanud autorile lubatud ruumi ülemääraselt suureks. — A. Adsoni suurte kogemuste olemasolus teatri alal, mis saadud tutvumisest „15 rahvuse teatriga“ ja pikaajalise kodumaise teatriarvus-tamise kestel, nende ridade kirjutaja ei mõtlegi kahelda, kuid kahtleb siiski sellele suurele teatripraktikale toetuda tahtva väite paikapidavuses, mis ütleb, et kuni lehekülge pikad repertuaari ja näitlejate osade nimestikud on võõrale väga huvitavad ja meie teatrit küllal-daselt iseloomustavad. Siis peaksid ju näit. ka kirjanduses bibliograafiad huvitavamad olema kirjandus-ajalugudest. Aga ega see suurema hulga lugejate silmis nii ikka vist ei ole?! Ja kuidas võibki mingi näidend või mingi osa küllaldaselt iseloomustada teatrit või näit-lejat, kui „Hamlet“ võib olla niihästi „Estonia“ kui ka mõne Rabaveri laulu- ja mänguseltsi repertuaaris ning Napoleoni võib mängida Paul Pinna, aga samal ajal ka mõni Taavet Soovere? — Meie teatrites on viimase pooleteistkümneme aasta jooksul eriti intensiivselt katsetatud ühe või teise mängustiiliga, on õpitud läänest ja õige palju ka idast, on mär-gata tugevaid püüdlusi omapärasuse suunas jne. jne. — kõiki selles väl-fendruvaid tunde defineerida püüdeks mingi ebamäärasevõitu „euroopa-liku taseme“ poole — see on ikkagi üsna algeline lihtsus ja meie lu-geja silmis osalt kaunis halva kõrvalmaiguga lihtsus. — H. Raudsepp on kirjutanud kaks näidendit piibli teemadel ja kaha kohta tarvitada väljendit „rida“ („eine Reihe“) keelab vähemalt nende ridade kirjutajale ta keele- ja stiilitaju. Sellega aga oleme jõudnud pisiasjadeni, millistest veel teisi siia vaidlusväljale tõmmata on vist asjatu, pool- ja vastuväited ületavad ruumiliselt juba niigi vaidlusteks põhjust andnud arvustise.

O. Urgart.

Sotsiaalpoliitilise kuukirja

„TÖÖ JA TERVISE“

X aastakäik.

1934. aasta tellimiste ärasaatmisega palume rutata.

„TÖÖ JA TERVIS“, Eesti Haigekassade Liidu ja sotsiaalse Arengu Eesti Ühingu häälekandja, ilmub 1934. a. endises suuruses 16—24 lk., tuues ülevaateid ja kirjutisi töölis-, töökaitse-, kindlustuse-, tervishoiu-, hoolekande- j. t. sotsiaalküsimuste aladelt Eestist ja välismailt.

„TÖÖS JA TERVISES“ avaldatakse kinnitusköökogu ja -ametite tähtsamad otsused.

„TÖÖ JA TERVIS“ paneb erilist rõhku just ajakirja sisu mitmekülgsusele.

Tellimishind postiga 12 kuud (12 numbrit) — 1 kr., 6 kuud (6 numbrit) 50 senti, 3 kuud (3 numbrit) — 30 senti. Üksik number 10 senti.

„TÖÖ JA TERVISE“ varemaist aastakäikudest on veel saada: brošeeritult ja kattoneeritult: 1925. a. — 80 s. ja 1 kr.; 1926., 1927., 1928. ja 1929. a. à 1 kr. ja 1 kr. 25 snt.; köidetult 1930., 1931., 1932. ja 1933. a. à 1 kr. 50 s.

Talituse aadress:

Tallinna, Lai t. 38, krt. 4, „Töö ja Tervis“. Tel. 448-35.

Dr. med. P. HANSEN

Suguhaiguste vastu võitlemisest

Ravi ja profülaktika. Haigekassade osa suguhaiguste vastu võitlemisel. Hind 5 senti.

EESTI HAIGEKASSADE LIIT

Tellimise aadress: Tallinna, Lai t. 38—4, tel. 448-35.

L. JOHANSON

Sotsiaalkindlustus

Hind 10 senti.

Saada E. Haigekassade Liidust, Lai tän. 38, krt. 4.

On saada!

O. Vahtra, III jsk. töökaitse abiinspektor:

„Tööliste haiguse vastu kindlustamise seadus“

(Tööstusliku töö seaduse III peatükk)

ühes seletustega ja temas viidatud seadustega. Raamat sisaldab peale seaduse ka kinnitusköökogu ja riigikohtu seletusi ning on tarvilikuks käsiraamatuks igale töösturile ja tööliisele, eriti aga haigekassa tegelastele ja osalistele.

Hind 1 kroon, haigekassadele 75 senti.

EESTI HAIGEKASSADE LIIT.

Tellimise aadress: Tallinna, Lai t. 38 kort. 4. Telefon 448-35.

«Eesti Kirjanduse»

sisuregister 1906—1930.

Toimetanud O. Urgart.

104 lk. Hind 3 kr., nahkköites 5 kr.

Kuukiri „Eesti Kirjandus“ on oma 25-a. ilmumisaja jooksul toonud rikkaliku hulga artikleid

kirjanduse,	rahvateaduse,
keele,	muinasteaduse,
ajaloo,	hariduselu,
rahvaluule,	kunsti jne.

alalt, sisaldab ka palju eluloolisi ülevaateid tähtsaist tege-
lasist. Need kirjutised on kasulikud igauhele, kes neilt
aladelt tahab teateid saada. Kellel on „Eesti Kirjanduse“
kõik aastakäigud, see saab küll otsides artikli juurde, kuid
see nõuab palju ajakulu ja teinekord jääb otsitav ka kahe
silma vahele. Kellel aga „Eesti Kirjanduse“ aastakäigud
puuduvad, sellele jääb rikkalik materjal üsna kättesaamatuks.
„Eesti Kirjanduse“ sisuregister sisaldab alade järgi kõikide
artiklite nimestiku, tuues lõpus kõigi isikute nimed, kes
„Eesti Kirjanduses“ on kirjutanud või kelle üle seal on kirju-
tatud. Seega siis võib igauks kiiresti üles leida teda huvi-
tavad artiklid ja neid kasuga tarvitada.

Tellides tuleb maksta hind Eesti Kirjanduse Seltsi posti
jooksvale arvele nr. 20-36 või saata seltsile kirjas väikestes
postmarkides. Saatekulud jäävad siis seltsi kanda.

EESTI KIRJANDUSE SELTS, TARTU, TEL. 6-01.
